

MAŁA
GRAMATYKA POLSKA

rozłożona na pytania i odpowiedzi

KURS PIERWSZY.

przez

J. Małeczyńską.

Cena kop. 15.

WARSZAWA.

W DRUKARNI J. KORZENIEWSKIEGO

przy ulicy Śto-Jerskiej Nr. 12.

1873.

MAŁA

GRAMATYKA POLSKA

rozłożona na pytania i odpowiedzi

KURS PIERWSZY.

przez

J. Małczyńską.

WARSZAWA.

W DRUKARNI J. KORZENIEWSKIEGO

przy ulicy Ś-to-Jerskiej Nr. 12.

1873.

Aleksander Walicki

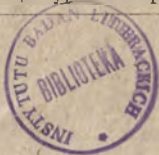
<http://rcin.org.pl>

WARSZAWA
BIBLIOTEKA POLSKA

WARSZAWA

WARSZAWA

Дозволено Цензурою. Варшава 7 Августа 1873 года.

II-6744

ODEZWA OGÓLNA.

Do tak znacznej liczby gramatyk różnych autorów, dorzucam jeszcze i ja moją— a dorzucam ją w celu przyniesienia ulgi— w celu dania pomocy generacyi młodziutkiej i dopiero poczynającej uczyć się gramatyki polskiej. Taką właśnie wiedziona chęcią, rozłożyłam ją na pytania i odpowiedzi, wnosząc, że tym sposobem trafię do celu zamierzonego. Małą tę gramatykę, stanowiącą *kurs pierwszy*, starałam się streścić, o ile uważałam to potrzebném i możebném. W niektórych wszakże miejscach, być może, że rozpisałam się zanadto, jako to: w rozgatunkowaniu *rzeczownika, zaimka, słowa*. W tych więc ustępach proszę, aby osoby, do których to należy, były względniemi na uczące się dzieci, i od mniej zdol-

nych wymagały li tylko samego wyliczenia i poparcia przykładem każdego gatunku: *rzeczownika, zaimka, lub słowa*. Po za gramatyką, nie jako dalszy jej ciąg, przytoczyłam *Pisownią*, składającą się z ustępów, uprawiających dzieci w bezbłędne pisanie, co niechaj będzie dla nich pierwszém przygotowawczém dyktowaniem. Nie prędzej przecież można to dzieciom dyktować, aż wtenczas dopiero, gdy przejdą już gramatykę pierwszy raz, a przynajmniej *części mowy odmienne*, gdyż inaczej, nie umiałyby i nie mogły dojść sposobu, przekonywającego je o prawdziwości *wątpliwój głoski*; jednocześnie, przy pomocy wszakże, powinny zdawać sprawę, dla czego tę lub owę głoskę pisać należy. Przed rozpoczęciem dyktowania pisowni, można, zdaniem mojem, poprzestawać z dziećmi *na wypisywaniu* z jakiegokolwiek książki; po ukończeniu zaś pisowni, powinny dyktować najmniej dwa razy w tydzień z innój książki, przywodząc im na pamięć przy sposobności, *prawidła pisowni*. Nie koniecznie również należy wymagać od dzieci, żeby się na pamięć uczyły całych zdań,

które ja dla przykładu tu i owdzie przytoczyłam, dosyć będzie, gdy oznaczą wyraz, o którym jest mowa. Przykłady wszelkich odmian należy przerabiać z dziećmi ustnie, a przy powtarzaniu gramatyki, piśmiennie.

Autorka.

ODEZWA DO DZIECI.

Przedmioty, których się uczycie drogie moje dzieci, dzielą się na *pamięciowe* i *rozumowe* czyli *umysłowe*; ostatnie wymagają już wazszego zastanowienia się, pomyslenia, zrozumienia, trudniejszymi więc są do pojęcia. Do nich to należy i *nauka gramatyki*, która do ciasnej mianowicie główki, wchodzi z trudem i przykrością, co mam sposobność poznać, trudniąc się przez lat już kilka nauczycielstwem. Przekonałam się, że chcąc, iżbyście jakąkolwiek rozumową naukę pojęły, trzeba wam zadawać pytania, na które częstokroć zupełnie przeciwnie odpowiadacie, co jest dowodem nierozwiniętego jeszcze umysłu wazszego.— Otóż powodowana chęcią ułatwienia wam nauki gramatyki, skreśliłam tej treści książeczkę, złożoną z pytań i odpowiedzi,—

więc skreśliłam wam Gramatykę — katechizmówkę. — Uczcież się dzieci pilnie i uważnie gramatyki polskiej, bo od jej poznania zależy dobre mówienie i pisanie — bo gramatyka każdego języka rodowitego jest podstawą wszystkich innych języków — uczcież się drogie dzieci tej gramatyki, aby moja praca około jej pisania, moja chęć ułatwienia wam tej nauki, nie była daremną. Bądźcie tylko dobre i posłuszne, pilne i uważne, szanujcie przede wszystkim osoby, wami się zajmujące, a odniesiecie dla siebie pożądaną przezemnie korzyść.

Życzliwa wam

AUTORKA.

WSTĘP.

Pytanie. Co to jest gramatyka polska?

Odpowiedź. Gramatyka polska jest to nauka dobrego mówienia i pisania po polsku.

P. Czegóż nas tedy uczy gramatyka polska?

O. Gramatyka polska uczy nas dobrze mówić i pisać po polsku.

P. Z czego składa się mowa ludzka?

O. Mowa ludzka składa się ze zdań.

P. A zdania z czego się składają?

O. Zdania składają się z wyrazów, które inaczej zowiemy częściami mowy.

P. Z czegoż więc składają się wyrazy?

O. Wyrazy składają się z syllab czyli ze zgłossek.

P. Z czegoż wreszcie składają się zgłoski?

O. Zgłoski czyli sylaby składają się z liter, czyli glosek.

P. Ileż mamy liter czyli glosek w polskim abecadle?

O. Glosek w polskim abecadle mamy 24, z wyłączeniem już dwóch cudzoziemskich: Q i X, dalej, wszystkich dodatkowych, t. j. tych, którym dodaje-

my kropki, króseczki lub ogonki, oraz złożonych, ja-
kiemi znowu są: cz (cze), dz (dze), dż (dże), sz (sze),
rz (że), i t. d.

P. Wymieńże pozostałe 24 głosek?

O. a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, o, p, r, s,
t, u, w, y, z.

P. Jaki jest główny podział głosek polskich?

O. Głoski polskie dzielą się głównie na samo-
głoski i spółgłoski.

P. Co to jest samogłoska?

O. Samogłoska jest to litera, która wydaje dźwięk
pojedynczy, dźwięk sam jeden bez pomocy innej li-
tery.

P. Ileż mamy wszystkich samogłosek?

O. Wszystkich samogłosek w języku polskim
mamy ośmi dwie dodatkowe, t. j. é, ó.

P. Jak dzielimy samogłoski polskie?

O. Samogłoski polskie dzielimy na otwarte: a, e,
o, u, nosowe: a, e, cienkie: i, grube: y, pochylone: é,
ó; wszystkie zaś inne litery zowią się spółgłoskami.

P. Co to jest spółgłoska?

O. Spółgłoska jest to znowu litera, która wydaje
dźwięk zespolony, czyli połączony z inną literą, np.
b (be), f (ef), k (ka), z (zet), i t. d.

P. Jaki jest główny podział spółgłosek polskich?

O. Spółgłoski polskie dzielą się głównie na moc-
ne i słabe.

P. Co to jest spółgłoska mocna?

O. Spółgłoska mocna jest to litera czyli głoska,
która zawsze utrzymuje właściwe swe brzmienie, ta-
kiemi są: c, ć, p, t, f, k, s, ś, ż, sz, cz.

P. Co to jest spółgłoska słaba?

O. Spółgłoska słaba jest to głoska, która w wymowie utracą właściwe swe brzmienie, a przyjmuje brzmienie głoski mocnej, takimi są: b, dz, d, dź, dż, w, g, z, ź, rz.

P. Jakież mamy sposób, aby wątpliwa głoska wydała właściwy sobie dźwięk?

O. Aby otrzymać właściwy dźwięk głoski wątpliwiej, należy wyraz, w którym się ta głoska znajduje, przeprowadzić przez odmiany gramatyczne, tak aby owa niepewna głoska, oparła swe brzmienie na przyległej samogłosce, a wtenczas wyda już brzmienie prawdziwe, np: chleb, chleba, chlebem, chleby. Fliz, flizy, flizami. Wieź, wiozę, wiezie, wieziemy. Gryźć, gryzie, zgryziony, i t. d.

Podział części mowy.

P. Ileż mamy wszystkich części mowy?

O. Wszystkich części mowy mamy dziesięć.

P. Jak się dzielą te części mowy?

O. Wszystkie 10 części mowy dzielą się na odmiennie i nieodmiennie.

P. Ileż jest części mowy odmiennych?

O. Części mowy odmiennych jest sześć, jako to:

Rzeczownik: człowiek, drzewo, zegar, ściana.

Przymiotnik: chwalebny - a - e, dobry - a - e, mierny - a - e, zły - a - e.

Liczebnik: jeden, cztery, dziesięć, ośm, sto, dziewięćdziesiąt dwa.

Zaimek: ja, wy, on, ona, my; ten, ów, tamten; nasz.

Słowo: czytać, pracować, bawić się, uczyć, uczyć się, jeść, pić, spać, fruwać.

Imiesłów: czytający - a - e; czytany - a - e; pracujący, wypracowana.

P. Ile jest części mowy nieodmiennych?

O. Części mowy nieodmiennych jest cztery, jako to:

Przyimek: do, na, w, z, przy, po, pod.

Przysłówek: doskonale, wybornie, dobrze, źle, brzydko.

Spójnik: i, lub, albo, lubo, że, ponieważ, iż.

Wykrzyknik: Ach! hej! niestety! O! i t. d.

P. Dla czegoż pierwsze sześć części mowy nazywają się odmiennymi, a pozostałe cztery nieodmiennymi?

O. Dla tego pierwsze sześć części mowy nazywają się odmiennymi, że ulegają rozmaitym odmianom gramatycznym, i przez to zmieniają rozmaicie pierwotne swe zakończenie, pozostałe zaś cztery części mowy, nazywają się nieodmiennymi, gdyż nie ulegając żadnym odmianom gramatycznym i nie zmieniają nigdy swego zakończenia.

Części mowy odmienne.

Rzeczownik.

P. Co to jest *Rzeczownik*?

O. *Rzeczownik* jest to część mowy odmienne, która oznacza rzecz jaką lub osobę, np. stolarz, szewcowa, stół, trzewik.

P. Iloraki może być rzeczownik?

O. Rzeczownik podług przedmiotu, jaki oznacza, może być:

Żywy, który oznacza rzecz żyjącą: człowiek, ptak, zwierzę, dziecko, mucha, wąż.

Zdrobniały, który oznacza pieszczotę, małość, drobność rzeczy jakiej: Janio, Broniusia, Klimusia, laleczka, ławeczka, stolik.

Swojski, jest to wyraz szczero-polski: widowisko, przedstawienie, izba, mieszkaniące, nie sz k a n k a, sprzęty.

Własny czyli *szczególny*, który pisze się zawsze przez dużą literę: Warszawa, Sieradz, Wisła, Drwęca, Karpaty, Józefa, Sobieski.

Zmysłowy, *) który oznacza rzeczy, podpadające nam pod którykolwiek z naszych zmysłów: las, domy, świat, pole, muzyka, śpiew, zapach, gorycz, kwas, twardość.

Pojedynczy, który oznacza rzecz pojedynczo, osobno: ojciec, matka, wuj, stryjenka, żołnierz.

Częstkowy czyli *podzielny*, który oznacza rzeczy, mogące się dzielić: cukier, wino, woda, papier, płótno, kartofle, brukiew.

*) *Uwaga*. Zmysłów mamy pięć: wzrok, słuch, powonienie, smak, czucie czyli dotykanie.

Nieżywy, który oznacza rzecz nieżyjącą: drzewo, kwiat, kamień, stół, piec, obraz, ręka, ucho.

Zgrubiały, który oznacza wielkość, nieczgrabność rzeczy jakiej: człowieczysko, stolisko, wilczysko, ława.

Cudzoziemski, jest to wyraz obcy, w mowie polskiej używany: teatr, sala, apartament, lokator, lokatorka, meble, cheniń.

Pospolity czyli *ogólny*, który nie pisze się przez dużą literę, i który oznacza rozmaite przedmioty: drzewo, roślina, zwierzę, ryba, żółw.

Umysłowy, którego byt wyobrażamy sobie tylko w naszym umyśle: duch, dusza, piekło, czyściec, otchłań, myśl, umysł, rozum, pamięć, łagodność.

Zbiorowy, który oznacza rzeczy lub osoby gromadnie, zbiorowo: rodzice, rodzeństwo, stryjostwo, wojsko.

Całościowy czyli *niepodzielny*, który oznacza rzeczy niemogące się dzielić: stół, nóż, zegar, krzesło, szafa, tulerz, szklanka.

O rodzaju rzeczowników.

P. Czy rzeczownik odmienia się przez rodzaje?

O. Nie, wszelki rzeczownik ma już stały swój rodzaj, więc wcale się nie odmienia przez rodzaje.

P. Ile rodzajów mają rzeczowniki?

O. Rzeczowniki mają trzy rodzaje: rzeczowniki żywotne, oznaczające płeć męską, są rodzaju męskie-

go, np. sąsiad, lew; oznaczające płeć żeńską, są rodzaju żeńskiego: służąca, kura; oznaczające zaś młode pokolenie, są rodzaju nijakiego: dziecko, jagnię, lwiątko, kurcze.

Uwaga. Niektóre rzeczowniki, nie zmieniając weale swego zakończenia, mogą być, to jednego, to drugiego rodzaju: ten chłopiątko, albo to chłopiątko; ten sługa, lub ta sługa; samiec albo samica, zając, kruk, ten albo ta cień i t. p.

P. Po czem poznajemy rodzaj rzeczowników nieżywotnych?

O. Rodzaj rzeczowników nieżywotnych poznajemy po dodaniu zaimka wskazującego: ten, ta, to; zaimek wskazujący ten, jest rodzaju męskiego, więc i rzeczowniki: ten obraz, ten stół, ten pieniądz, są rodzaju męskiego; zaimek ta, jest rodzaju żeńskiego, więc i rzeczowniki: ta sień, ta pieśń, ta firanka, komoda, są rodzaju żeńskiego; zaimek to, żadnego nie oznacza rodzaju, więc i rzeczowniki: to lustro, to okno, srebro, to plemię, ciemie, są rodzaju nijakiego.

Zakończenia wszystkich trzech rodzajów rzeczowników żywotnych, t. j. ludzkich i zwierzęcych, oraz rzeczowników nieżywotnych.

Rodzaj męski kończy się na:

<i>Sp. twarda.</i>	<i>Sp. miękka.</i>	<i>półtyłokę j.</i>	<i>Samogłoskę a.</i>
np. prałat	np. zięć	np. gaj	np. rządcą
wilk	jelen	raj	radca
śnieg	pień	stryj	dowódca
step	liść	zdrój	wojewoda.

Rodzaj żeński kończy się na:

<i>Samogłoskę a.</i>	<i>Sp. miękka.</i>	<i>półtyłokę j.</i>	<i>syllaby: ni, nia, ja.</i>
np. nauczycielka	np. pieśń	np. koleją	np. dozorczyńni
dobrodziejka	kaździel		łania
sarna	sadź		lilja
ryba	śmierć		Galija.

Rodzaj nijaki kończy się na:

<i>Samogłoskę o.</i>	<i>Samogłoskę e.</i>	<i>Samogłoskę ę.</i>
np. dziecko	np. ziele	np. pacholę
jagniątko	siemie	źrebię
zwierciadło	ciemie	prosię
pióro	mienie	cicę.

Uwaga. Rzeczownik *książę*, lubo ma zakończenie rodzaju nijakiego, jest przecież zawsze rodzaju męskiego, bo się mówi *ten książę*.

Odmiany rzeczowników.

P. Jakim odmianom gramatycznym ulegają rzeczowniki?

O. Rzeczowniki odmieniają się przez przypadki i liczby.

P. Co to jest przypadkowanie rzeczowników?

O. Przypadkowanie rzeczowników, jest to oznaczenie rozmaitych względów i stosunków pomiędzy rzeczami.

P. Ileż jest przypadków w języku polskim?

O. W języku polskim jest siedm przypadków:

- Przypadek 1. Mianujący: Kto? co?
 „ 2. Posiadający: *do, od* kogo? czyj? czego?
 „ 3. Dający: Komu? czemu?
 „ 4. Ulegający: Kogo? co?
 „ 5. Wołacz: Wołający!
 „ 6. Narzędziowy: Kim?czém? z kim? z czém?
 „ 7. Przyimkowy: *w, na, o, przy, po*, Kim? czém?

P. Co to jest liczbowanie rzeczowników?

O. Liczbowanie rzeczowników jest to oznaczenie, czy o jednej tylko rzeczy lub osobie, czyli też o dwóch lub więcej jest mowa.

P. Ileż mamy liczb gramatycznych?

O. Liczb gramatycznych mamy dwie: *pojedynczą i mnogą.*

P. Cóż oznacza liczba pojedyncza, a co liczba mnoga?

O. Liczba pojedyncza oznacza jedną tylko rzecz lub osobę, np. człowiek, zwierzę, krzew, siostra, ciotka; liczba zaś mnoga oznacza już dwie lub więcej rzeczy, np. ludzie, zwierzęta, krzewy, siostry, ciotki.

P. Czy wszystkie rzeczowniki mają liczbę pojedynczą i mnogą?

O. Nie wszystkie, bo niektóre rzeczowniki własne i umysłowe, oraz wszystkie zbiorowe mają tylko liczbę pojedynczą, np. Poznań, Narew, Gopło; łagodność, czyściec, piekło; szlachta, stryjostwo, wujostwo. Inne przeciwnie, mają znowu tylko liczbę mnogą, jako to: Bielany, Powązki, Alpy, Pireneje, sanki, szczypce, nożyczki, okulary, skrzypce, i t. d.

Trzy formy na rzeczowniki.

P. Co to jest forma gramatyczna?

O. Forma gramatyczna jest to dział, do którego, podług rodzaju lub zakończenia, podciągamy niektóre części mowy odmienne.

P. Ileż mamy form na rzeczowniki?

O. Na rzeczowniki mamy trzy formy: do 1-jej formy należą rzeczowniki rodzaju męskiego; do 2-jej rodzaju żeńskiego; do 3-jej rodzaju nijakiego.

Przypadkowanie i liczbowanie rzeczowników.

Wzór 1-szy.

Rodz. męz. for. 1-a. Rodz. żeń. for. 2-a. Rodz. nij. for. 3-a.

Liczba pojedyncza.

1. Kto?	Ojciec	syn	Matka	córka	Dziecko	pachole
2 Kogo?	Ojca	syna	Matki	córki	Dziecka	pacholecia

3. Komu?	Ojcu	synowi	Matce	córec	Dziecku	pacholęciu
4. Kogo?	Ojca	syna	Matkę	córkę	Dziecko	pacholę
5. Wołacz!	Ojczel	synu!	Matko!	córko!	Dziecko!	pacholę!
6. Kim?	Ojcem	synem	Matką	córką	Dzieckiem	pacholęciem
7. {w, na,
o Kim?
przy,po,	Ojcu	synie	Matce	córec	Dziecku	pacholęciu.

Liczba mnoga.

1. Kto?	Ojcowie	synowie,	Matki	córki	Dzieci	pacholęta
		[syny				
2. Kogo?	Ojców	synów	Matek	córek	Dzieci	pacholat
3. Komu?	Ojcom	synom	Matkom	córkom	Dzieciom	pacholętom
4. Kogo?	Ojców	synów,	Matki	córki	Dzieci	pacholęta
		[syny				
5. Wołacz!	Ojcowie!	synowie!	Matki!	córki!	Dzieci!	pacholęta!
6. Kim?	Ojcami	synami	Matkami	córkami	Dziećmi	pacholęty
7. {w, na,
o Kim?
przy,po,	Ojczach	synach	Matkach	córkach	Dziećmiach	pacholętach.

Wzór 2-gi.

Rodz. męz. for. 1-a. Rodz. żeń. for. 2-a. Rodz. nij. for. 3-a.

Liczba pojedyncza.

1. Kto?	Jeleń	pies	Sarna	gęś	Kureczę	lwiątko
2. Kogo?	Jelenia	psa	Sarny	gęsi	Kureczęcia	lwiątko
3. Komu?	Jeleniowi	psu	Sarnie	gęsi	Kureczęciu	lwiątkowi
4. Kogo?	Jelenia	psa	Sarnę	gęś	Kureczę	lwiątko
5. Wołacz!	Jeleniu!	psie!	Sarno!	gęś!	Kureczę!	lwiątko!
6. Kim?	Jeleniem	psem	Sarną	gęsią	Kureczęciem	lwiątkiem
7. {w, na,
o Kim?
przy,po,	Jeleniu	psie	Sarnie	gęsi	Kureczęciu	lwiątku.

Liczba mnoga.

1. Kto?	Jelenie	psy	Sarny	gęsi	Kureczęta	lwięta
2. Kogo?	Jeleni	psów	Sarn-en	gęsi	Kureczęt	lwiąt
3. Komu?	Jeleniom	psom	Sarnom	gęsiom	Kureczętom	lwiętom
4. Kogo?	Jelenie	psy-psów	Sarny	gęsi	Kureczęta	lwięta
5. Wołacz!	Jelenie!	psy!	Sarny!	gęsi!	Kureczęta!	lwięta!
6. Kim?	Jeleniami	psami	Sarnami	gęśmi	Kureczęty-ami	lwięty-ami
7. {w, na,
o Kim?
przy,po,	Jeleniach	psach	Sarnach	gęsiach	Kureczętami	lwiętami.

Wzór 3-ci.

Rodz. męz. for. 1-a.

Rodz. żeń. for. 2-a.

Rodz. nij. for. 3-a.

Liczba pojedyncza.

1. Co (to jest)?	Zdrój	liść	Pieśń	noc	Ramię	okno.
2. Czego?	Zdroju	liścia	Pieśni	nocy	Ramienia	okna
3. Czemu?	Zdrojowi	liściowi	Pieśni	nocy	Ramieniu	oknu
4. Co (widzę)?	Zdrój	liść	Pieśń	noc	Ramię	okno
5. Wołacz!	Zdroju!	liściu!	Pieśni!	nocy!	Ramię!	okno!
6. Czém?	Zdrojem	liściami	Pieśnią	nocą	Ramieniem	oknem
7. { w, na, o Czém? przy, po,	Zdroju	liściu	Pieśni	nocy	Ramieniu	oknu.

Liczba mnoga.

1. Co (to jest)?	Zdroje	liście	Pieśni	noce	Ramiona	okna
2. Czego?	Zdrojów	liści	Pieśni	nocy	Ramion	okien
3. Czemu?	Zdrojom	liściom	Pieśniom	nocom	Ramionom	oknom
4. Co (widzę)?	Zdroje	liście	Pieśni	noce	Ramiona	okna
5. Wołacz!	Zdroje!	liście!	Pieśni!	noce!	Ramiona!	okna!
6. Czém?	Zdrojami	liściami	Pieśniami	nocami	Ramionami	oknami
7. { w, na, o Czém? przy, po,	Zdrojach	liściach	Pieśniach	nocach	Ramionami	oknach.

Uwaga 1-sza. Rzeczowniki rodz. żeń. z zakończeniem samogłoskowym mają w ogóle 4-ty przyp. licz. pojed. *ę*; rzeczowniki zaś kończące się na *ni, ja*, mogą mieć *ę*, lub *a*. Najlepiej jest wszakże w razie zbiegu takich wyrazów, kłaść to jedno, to drugie zakończenie: Widziałam panią księżkę, przełożoną klasztoru. Rzeczowniki rodz. męz. można zarówno w 2-im przyp. licz. mn. kończyć na *y*, jak i na *ów*; noży, talerzy, widelec, lub nożów, talerzów, widełców, najlepiej zaś dla miłszego dźwięku przeplatać: Na stole niema wszystkich nożów, talerzy, widełców. Podobnie przyp. 6-ty tegoż rodz. i licz., zamiast *ami*, może mieć przez skrócenie *y*: walczył ze strzałami, żołnierzami, orężami. Końcówka licz. mn. *owie* służy tylko rzeczownikom ludz. rodz. męzkiego.

Uwaga 2-ga. Mowa nasza celuje nad inne pod względem swego bogactwa co do wyrazów i wyrażeń, a szczególnież owych nieprzeliczonych miłodźwięcznych zdrobień, np. matka, mateczka, matuchna, matusia, matuleczka, matulunia; mama, mamulka, matusia, mamuchna. Ojciec, ojezulek, ojezunio i t. d.

Przymiotnik.

P. Co to jest *przymiotnik*?

O. *Przymiotnik* jest to część mowy odmienna, która nadaje przymiot rzeczownikowi i z nim się zgadza w rodzaju, liczbie, przypadku, formie, np. pilna i dobra uczennica jest pociechą nauczycieli.

P. Jakim odmianom ulega *przymiotnik*?

O. *Przymiotnik* odmienia się przez: *rodzaje, liczby, przypadki, stopnie i formy*.

P. Co to jest *rodzajowanie przymiotnika*?

O. *Rodzajowanie przymiotnika* jest to nadanie mu, dla zgody z rzeczownikiem, zakończenia rodzaju męskiego, żeńskiego, nijakiego, np. gaj zielony, łąka zielona, drzewo zielone.

P. Na co się kończy *przymiotnik* każdego rodzaju?

O. *Przymiotnik* w przyp. 1-ym rodz. męz. ma *y, i, lub spółgłoskę*; rodz. żeń. *a*; rodz. nij. *e, np.*

Zakończenia *przymiotnikowe* wszystkich 3-
rodzajów:

<i>Rodzaj męski.</i>	<i>Rodzaj żeński.</i>	<i>Rodzaj nijaki.</i>
<i>y, i, spółg.</i>	<i>— a.</i>	<i>— e.</i>
łagodny	łagodna	łagodne
krótki	krótka	krótkie
pełen	pełna	pełne
kontent	kontenta	kontente
rad	rada	rade.

P. Co to jest *liczbowanie przymiotnika*?

O. *Liczbowanie przymiotnika* jest to nadanie mu, dla zgody z rzeczownikiem, zakończenia liczby pojedynczej lub mnogiej.

P. Ile liczb ma *przymiotnik*?

O. Przymiotnik, tak samo jak rzeczownik ma dwie liczby, *pojedynczą i mnogą*.

P. Co oznacza przymiotnik w liczbie pojedynczej, a co w liczbie mnogiej?

O. Przymiotnik w l. p. oznacza najczęściej przymiot jednej tylko rzeczy lub osoby; przymiotnik zaś w l. m. nadaje przymiot już dwom lub więcej rzeczom, np. książka nowa, książki nowe.

P. Czy zawsze po zakończeniu przymiotnika możemy poznać jego liczbę gramatyczną?

O. Nie zawsze po zakończeniu przymiotnika można poznać jego liczbę, gdyż w rodz. nij. ma on jednokowe zakończenie na obiedwie liczby, np. dobre dziecko, dobre dzieci.

P. Cóż trzeba natenczas robić, aby się o rzeczywistości przekonać?

O. Trzeba uważać w jakiej liczbie jest rzeczownik, do którego odnosi się tenże przymiotnik.

P. Co to jest *przypadkowanie* przymiotnika?

O. Przypadkowanie przymiotnika jest to nadanie mu zakończenia tego przypadku, w którym przypadku znajduje się jego rzeczownik: posłuszne dziecko, posłusznym dzieciom.

P. Ile przymiotnik ma przypadków?

O. Przymiotnik tak samo, jak rzeczownik, ma 7 przypadków na l. p. i tyleż na l. mnogą.

P. Ileż jest form na przymiotniki?

O. Form na przymiotniki jest również trzy, a to podług rodzajowego zakończenia przymiotników. Do formy 1-jej należą przymiotniki rodz. męz., do formy 2-jej rodz. żeń., do 3-jej rodz. nijakiego.

Przypadkowanie i liczbowanie przymiotników.

Wzór 1-szy.

Rodz. męz. for. 1-a.

Rodz. żeń. for. 2-a.

Rodz. nij. for. 3-a.

Liczba pojedyncza.

—y—i spółg.

— a.

— e.

1. Jaki?	Dobry, cienki, pełen	Jaka?	Dobra	Jakie?	Dobre
2. Jakiego?	Dobrego, cienkiego, pełnego	Jakiej?	Dobrej	Jakiego?	Dobrego
3. Jakiemu?	Dobremu, cienkiemu, pełnemu	Jakiej?	Dobrej	Jakiemu?	Dobremu
4. W nieżywot. jak 1, w żywot. jak 2-gi		Jaka?	Dobracę	Jakie?	Dobre
5. Wołacz!	jak 1-szy	Wołacz!	jak 1-szy	Wołacz!	jak 1 i 4-ty
6. Jakim?	Dobrym, cienkim, pełnym	Jaka?	Dobra	Jakim?	Dobrem
7. $\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Jakim?} \end{array} \right.$	Dobrym, cienkim, pełnym	$\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Jakiej?} \end{array} \right.$	Dobrej	$\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Jakim?} \end{array} \right.$	Dobrem
	przy, po,		przy, po,		przy, po,

Liczba mnoga.

1. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Jacy?} \\ \text{Jakie?} \end{array} \right.$	Dobrzy, cienkie, pełni	Jakie?	Dobre
2. Jakich?	Dobrych, cienkich, pełnych	Jakich?	Dobrych
3. Jakim?	Dobrym, cienkim, pełnym	Jakim?	Dobrym
4. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Jakie?} \\ \text{Jakich?} \end{array} \right.$	jak 1-szy lub 2-gi		jak 1-szy
5. Wołacz!	jak 1-szy		jak 1-szy
6. Jakimi?	Dobrymi, cienkimi, pełnymi	Jakimi?	Dobrymi
7. $\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Jakich?} \end{array} \right.$	Dobrych, cienkich, pełnych	$\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Jakich?} \end{array} \right.$	Dobrych
	przy, po,		przy, po,

jak rodzaj żeński

P. Cóż wypada nam jeszcze powiedzieć o przypadkowaniu przymiotnika?

O. Przymiotnik rodz. żeń. i nijak. w ostatnich dwóch przypadkach przybiera *é*, zamiast *y*, czém różni się w pisowni od przymiotnika rodz. męskiego.

O. Stopień równy oznacza równość, jednakość przymiotu pomiędzy rzeczami, a spójniki *jak*, *niby*, służą nam do wyrażenia tej równości, np. Ja jestem tak pilna, *jak* i ty. To białość cukru, *niby* śniegu.

P. Co oznacza stopień *wyższy* i jakie służą nam wyrazy do wyrażenia go?

O. Stopień wyższy oznacza, że jaka rzecz lub osoba ma swego przymiotu *więcej* lub *mniej* od innej; do wyrażenia zaś wyższości lub niższości przymiotu, służą przyimki: *od*, *nad*; spójniki: *niż*, *niżli*, *niżeli*, *aniżeli*, np. Londyn jest ludniejszy *od* Paryża. Dusza jest zacniejszą istotą *(nad* ciało. Ona mniej pilna *niż*, *niżeli*, *aniżeli* ja.

P. Co oznacza stopień *najwyższy* i jakie wyrazy służą do wyrażenia najwyższości przymiotu?

O. Stopień najwyższy oznacza, że jaka rzecz lub osoba posiada *najwięcej* lub *najmniej* przymiotu z pomiędzy rzeczy ją otaczających; do wyrażenia zaś najwyższości lub najniższości służą przyimki: *z*, *ze*, *między*, *pomiędzy*, np. Helenka najgrzeczniejsza *z* dzieci. Największego cieniu *z pomiędzy* drzew. dostarcza nam tu ten rozłożysty dąb. Najślabszy *z* tych kwiatów zapach, daje ta wędnąca róża.

P. Czy wszystkie przymiotniki stopniują się?

O. Nie wszystkie, lecz stopniują się tylko przymiotniki właściwe, jako to: Jaś *mały*, Brońcia *mniejsza*, Klimcia *najmniejsza*. Wszystkie zaś inne przymiotniki wcale się nie stopniują, np. przymiotnik rzeczowny: drewniany (od drewno), aksamitna (od aksamit), szklane i t. d.

P. Jakaż należy nam czynić uwagę co do przymiotnika?

O. Że są jeszcze przymiotniki *nieforemne*, dla tego tak nazwane, gdyż odstępują od swęj zasady tworzenia stopnia wyższego i najwyższego.

P. Na jakiejże to zasadzie tworzymy w przymiotniku stopień wyższy i najwyższy?

O. Stopień wyższy powstaje z równego, przez dodanie na końcu *szy, sza, sze*, lub *ejszy, ejsza, ejsze*; stopień najwyższy powstaje od wyższego przez przybranie na początku *naj.*:

stopień równy: szlachetny-a-e,

„ wyższy: szlachetniejszy-a-e,

„ najwyż. najszlachetniejszy-a-e.

P. Któreż to są przymiotniki nieforemne?

O. Dobry, zły i t. d. np:

dobry, lepszy, najlepszy

zły, gorszy, najgorszy

mały, mniejszy, najmniejszy

wielki, większy, największy

cienki, cieńszy, najcieńszy

mądry, mędrzy, najmędrzy, albo najmądrzejszy.

P. Cóż w tych przymiotnikach dostrzegamy?

O. Że stopień wyższy i najwyższy są zupełnie odmiennymi od stopnia równego i dla tego też nazywają się te przymiotniki nieforemnymi; przymiotnik np. mały, gdyby był foremny, miałby stopnie: mały-szy, naj-mały-szy; zły, złyszy, najzłyszy i t. d.

Uwaga. Jak rzeczowniki tak i przymiotniki obfitują w ową miłodźwięczną pieczotliwą zdrobniałość, np. miły, milutki, miluteńki, milutenieczki, miluchny, milumi, milusieńki, milusiuni, milusienieczki. Czerwony, czerwoniutki, czerwoniuteńki, czerwoniuteczki, czerwoniuchny, czerwoniusieńki, czerwoniuni, czerwoniusienieczki i t. d.

Liczebnik.

P. Co to jest *liczebnik*?

O. *Liczebnik* jest to część mowy odmienna, która służy do liczenia przedmiotów, która oznacza ilość przedmiotów lub ich porządek, np. jeden, trzy; dziesiąty, dwudziesty piąty.

P. Jaki jest główny podział *liczebnika*?

O. *Liczebnik* dzieli się na *ilościowy* czyli *główny* i *porządkowy*.

P. Co oznacza *liczebnik* główny i na jakie odpowiada pytanie?

O. *Liczebnik* główny oznacza ilość przedmiotów i odpowiada na pytanie: *ile, wiele?* np. *Ile* łokci materii wzięłaś na tę suknię? *dwadzieścia, ośmnastcie i pół.* *Z wielu* arkuszy papieru jest ten zeszyt? *z pięciu, z dwunastu.*

P. Co oznacza *liczebnik* porządkowy i na jakie odpowiada pytanie?

O. *Liczebnik* porządkowy oznacza porządek, w jakim rzeczy po sobie następują, i odpowiada na pytanie: *który-a-e?* np. *któraś* była dziś w klasie? *trzecia, dziesiąta;* *który* już bierzesz kajet? *pierwszy, siódmy.* *Dwojaki-a-e; sześcioraki-a-e; podwójny-a-e; poczwórny-a-e,* są również *liczebnikami.*

P. Jakim odmianom ulega *liczebnik*?

O. *Liczebnik* odmienia się przez *rodzaje, liczby, przypadki.*

P. Czy wszystkie *liczebniki* odmieniają się przez rodzaje?

O. Wszystkie *liczebniki* odmieniają się przez rodzaje, i przybierają odmienne zakończenie; tylko

liczebnik główny i to dopiero od tysiąca nie odmienia się przez rodzaje.

P. Jak się nazywają te liczebniki, które nie odmieniają się?

O. Liczebniki, które jak rzeczowniki, nie odmieniają się przez rodzaje, nazywają się *rzeczownikami*, inne zaś *przymiotnikami*, gdyż, jak przymiotniki, odmieniają się przez rodzaje, np. jeden, jedna, jedno, trzeci-a-e.

P. Ile liczebnik ma liczb gramatycznych?

O. Liczebnik ma dwie liczby gramatyczne: liczbę *pojedynczą* na oznaczenie jednej rzeczy lub osoby i liczbę *mnogą* na oznaczenie dwóch lub więcej rzeczy, np. jeden-a-o, dziesiąty-a-e i t. d.

P. Czy wszystkie liczebniki mają obiedwie liczby?

O. Liczebnik *jeden* jako wyrażający jedność, nie ma wcale liczb. mn.—inne zaś główne nie mają wcale liczb. p., liczebniki wreszcie porządkowe, iloraki, ilokrotne, mają i pojedynczą i mnogą liczbę, np. pierwszy, pierwsze; trzeci, trzeciego, trzecich; podwójny, podwójne.

x
x jedni

Rodzajowanie, liczbowanie i przypadkowanie liczebników.

1.

	<i>Rodz. męzki.</i>	<i>Rodz. żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
1.	Jedni, dwa	Jedna, dwie	Jedno, dwa
2.	Jednego, dwóch	Jednej, dwóch	Jednego, dwóch
3.	Jednemu, dwóm	Jednej, dwóm	Jednemu, dwóm
4.	jak 1-szy lub 2-gi	Jedną-e, dwie	jak 1-szy
5.	jak 1-szy	jak 1-szy	jak 1-szy
6.	Jednym, dwoma	Jedną, dwiema	Jednym, dwoma
7.	Jednym, dwóch	Jednej, dwóch	Jednym, dwóch.

2.

	<i>Rodz. męzki.</i>	<i>Rodz. żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
1.	Trzej, trzy, czterej-ry	Trzy, cztery	Trzy, cztery
2.	Trzech, czterech	jak rodz. męzki	Trzech, czterech
3.	Trzem, czterem	„ „	Trzem, czterem
4.	Trzy cztery Trzech czterech	Trzy, cztery	Trzy, cztery
5.	Trzy! cztery!	jak rodz. męzki	Trzy! cztery!
6.	Trzema, czterma	„ „	Trzema, czterma
7.	Trzech, czterech	„ „	Trzech, czterech.

3.

	<i>Rodz. męzki.</i>	<i>Rodz. żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
1.	—	—	—
2.	Pięć, pięciu; ośm, ośmiu	Pięć, ośm	Pięć, ośm
3.	Pięciom, pięciu; ośmiom-u	Pięciom-u, ośmiom-u	Pięciu-om, ośmiu- [om]
4.	Pięć, pięciu; ośm-iu	Pięć, ośm	Pięć, ośm
5.	—	—	—
6.	Pięcioma, ośmioma	Pięcioma, ośmioma	Pięcioma, ośmioma
7.	Pięciu, ośmiu	Pięciu, ośmiu	Pięciu, ośmiu.

Uwaga. Liczebniki *pięć, ośm* i t. p. w żadnym razie i rodzaju nie mają podług imię. przyp. 1-go, bo pięciu mężczyzn, pięć kobiet, drzew, jest to już przyp. 2-gi, ztąd też i 5-go przyp. nie mają. Liczebnik zaś, półtora korea, półtóry kwarty, ma tylko przyp. 2-gi.

Zaimek.

P. Co to jest zaimek?

O. Zaimek jest to część mowy odmienna, która używa się zamiast rzeczownika, albo też służy do jego określenia: Mama *twoja* była w domu, ale Helenki nie zastałam, bo *ona* wyszła do miasta z ojcem.

Rozgatunkowanie zaimków.

P. Jaki jest podział zaimka?

O. Zaimek podług rozmaitego swego znaczenia bywa: osobisty, zwrotny, dzierżawczy, ukazujący, pytający, względny i ogólny.

P. Co to jest zaimek *osobisty*?

O. Zaimek *osobisty* oznacza osobę działającą, np. ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one; np. *ja* śpiewam, *ty* grasz, a *wy* tańczycie.

P. Co oznacza zaimek *zwrotny*?

O. Zaimek *zwrotny* oznacza, że czynność zwraca się na ten przedmiot, który ją wykonywa: się, siebie, np. kochaj bliźniego, jak *siebie* samego. Tu należy zaimek określający: *sami-a-o*.

P. Co oznacza zaimek *dzierżawczy*?

O. Zaimek *dzierżawczy* oznacza dzierżenie czyli posiadanie jakiejś rzeczy: mój-a-e, twój-a-e, nasz, wasz, jej, ich i t. d. np. książka jest *twoja*, pióro *moje* a zeszyt *ich*.

P. Co oznacza zaimek *ukazujący*?

O. Zaimek *ukazujący* wskazuje nam czyli określa bliżej jakąś rzecz lub osobę: ten, ta, to; on-a-o; tamten-a-o; oni, one. *Tamta* pani jest właścicielką *tego* nowego domu.

P. Co oznacza zaimek *względny* czyli *łączący*?

O. Zaimek *względny*, inaczej *łączący*, oznacza swą zależność lub odnoszenie się do imienia, po którym zaraz następować powinien: który-a-e, jaki-a-e, kto, co. Książka, *którą* niegdyś czytałaś, a *której* nie mogłaś dosyć nachwalić, zaginęła mi niedawno, *co* mnie bardzo martwi.

P. Co oznacza zaimek *pytający*?

O. Zaimek *pytający* oznacza pytanie, które czynimy o jakikolwiek przedmiot: który?-a?-e? jaki? jaka?-e? kto? co? za co? *Jakiéj* lekyi uczysz się teraz? *Za cóż* się na mnie pogniewała? *Które* twoje pióro?

P. Cóżeśmy zauwazyli w ostatnich dwóch zaimkach, t. j. względnym i pytającym?

O. Że jeden i ten sam zaimek w jednym razie jest *względny*, w innym znowu *pytającym*.

P. Kiedyż więc zaimek ten jest względnym, a kiedy pytającym?

O. Zaimek: który-a-e, jaki-a-e, kto, co, jest względnym, czyli łączącym, kiedy łączy zdania z sobą i oznacza odnoszenie się do poprzedniego wyrazu, np. uczennica, *która* jest dobra i pilna, *która* wypełnia swe powinności, zbiera, po ukończeniu nauki, owoc swój pracy. Jeżeli zaś zaimek, który-a-e, jaki-a-e, co, kto, oznacza pytanie i ma zaraz po sobie albo też dopiero na końcu zdania *pytajnik* (?) wtenczas jest zaimkiem pytającym: *Który* z tych panów jest twoim ojcem? a z tych pań, *która* twoja mama? *Co* to ja miałam powiedzieć.

P. Co oznacza zaimek *ogólny* czyli *nieoznaczony*?

O. Zaimek *ogólny* czyli *nieoznaczony*, określa rzeczy lub osoby, ale tylko ogólnie: każdy-a-e, jakiś-aś-eś, pewien-wna-ne, jaki-a-e, inny-a-e, który-a-e, jeden-dna-o, ktoś, ktokolwiek, coś, cokolwiek, nikt, nic. Zdawało mi się, jakżeby *ktos* do drzwi stukał, wyjrzałam zaraz, ale *nikogo* już nie było.

P. Jakim odmianom ulegają zaimki?

O. Zaimki odmieniają się przez: *rodzaje, liczby, osoby, przypadki*.

P. Ile rodzajów mają zaimki?

O. Zaimki mają również trzy rodzaje: męzki, żeński, nijaki.

P. Czy wszystkie zaimki odmieniają się przez rodzaje?

O. Nie wszystkie, gdyż zaimki: kto, co; niektóre ogólne i wszystkie osobiste, (oprócz: on, ona, ono), nie odmieniają się przez rodzaje, np. ja, wy, my i więcej; będą na każdy rodzaj zawsze jednakowo.

P. Jak się nazywają zaimki, które się przez rodzaje odmieniają, i te, które się nie odmieniają?

O. Zaimki, które, jak przymiotniki, odmieniają się przez rodzaje, zowią się *przymiotnymi*: mój-a-e, ten-a-o, nasz-a-e, ów-a-o; te zaś, które jak rzeczowniki, nie odmieniają się przez rodzaje, zowią się *rzeczownikami*: ja, my, ty, wy, się, siebie.

P. Ile zaimek ma liczb?

O. Zaimek ma również dwie liczby: *pojedynczą* i *mnogą*.

P. Co oznacza zaimek w liczbie pojedynczej, a co w liczbie mnogiej?

O. Zaimek w liczbie pojedynczej oznacza lub określa jedną rzecz lub osobę: ona, on, ja, ty; mój, jej, nasz. Zaimek zaś w liczbie mnogiej oznacza, albo określa już najmniej dwie rzeczy: oni, one, my, wy; moi, moje, ich.

P. Co to jest *osobowanie* zaimka?

O. *Osobowanie* zaimka jest to oznaczenie, która z osób gramatycznych wykonywa czynność, słowem wyrażoną.

P. Ileż jest osób gramatycznych?

O. Osób gramatycznych jest trzy na l. p. i trzy na l. m.; osoba 1-a jest ta, która mówi: ja, my; 2-a, do której się mówi: ty, wy; 3-a, o której się mówi: on-a-o, oni-e; osobą ostatnią może być wszelka rzecz,

np. *ja* nauczyłam się wszystkiego, a *wy* umiecie już swoje lekcje?

P. Co to jest *przypadkowanie* zaimka?

O. *Przypadkowanie* zaimka, jest to oznaczenie stosunku, w jakim która z osób gramatycznych zostaje ze słowem.

P. Ileż takich stosunków mają zaimki?

O. Takich stosunków, zwanych przypadkami, mają również i zaimki siedm na l. p. i tyleż na l. mnogą.

Osobowanie, przypadkowanie, liczbowanie i rodzajowanie zaimków.

1.

Liczba pojedyncza.

	Osoba 1.	Osoba 2.	Osoba 3.	— 3.	— 3.
1. Kto?	Ja	Ty	On	Ona	Ono
2. Kogo?	Mnie	Ciebie	Jego, go, niego	Jej, niej	Jego, go, niego
3. Komu?	Mię, mi	Tobie, ci	Jemu, mu, ku [niemu]	Jej, niej	Jemu, mu, ku [niemu]
4. Kogo?	Mnie, mię	Ciebie, cię	jak 2-gi	Ja	Je
5. Wołacz!	Ja!	Ty!	(On!)	(Ona!)	(Ono!)
6. Kim?	Mną	Tobą	Nim	Ja, nią	Nieni
7. { o Kim? przy,po,	Mnie	Tobie	Nim	Niej	Nieni.

Liczba mnoga.

1. Kto?	My	Wy	Oni	One
2. Kogo?	Nas	Was	Ich, nich	Ich, nich
3. Komu?	Nam	Wam	Im, nimi	Im, nimi
4. Jak 2-gi		jak 2-gi	jak 2-gi	Je
5. Wołacz!	My	Wy!	(Oni!)	(One!)
6. Kim?	Nami	Wami	Nimi	Nimi
7. { o Kim? przy,po,	Nas	Was	Nich	Nich

jak rodz. żeński.

2.

Liczba pojedyncza.

1. Kto?	Co?	—	Nikt	Nie
2. Kogo?	Czego?	Siebie	Nikogo	Niczego
3. Komu?	Czemu?	Sobie	Nikomui	Niczemui
4. Kogo? jak 2.	Co? (jak 1)	Siebie, się	Nikogo (jak 1)	Nie (jak 1)
5. Kto! jak 1.	Co! (jak 1)	—	Nikt (jak 1)	Nie (jak 1)
6. Kim?	Czém?	Sobą	Nikim	Niczem
7. o Kim?	Czém?	Sobie	Nikim	Niczém

Zaimki te nie mają liczby mnogiej; nadto zaimek zwrotny niema 1-go i 5-go przypadku.

3.

Liczba pojedyncza.

	<i>Rodz. męzki.</i>	<i>Rodz. żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
1. Jaki-a-c?	Ten, mój	Ta, moja, ma	To, moje
2. Którego-cj?	Tego, mojego, [mego]	Tej, mojej, mej	Tego, mojego, [mego]
3. Jakiemu-cj?	Temu, mojemu	Tej, mojej, mej	Temu, mojemu [memu]
4. jak 1-szy albo jak 2-gi		Tę, moję-ą	To, moje
5. Wołacz!	Ten! mój!	(Ta!) (moja, ma!)	(To!) (moje!)
6. Jakim-cj?	Tym, moim	Tą, moją, nią	Tém, mojem
7. po, Jakim-cj?	Tym, moim	Tej, mojej, mej	Tém, mojem.
Którym-cj?			

Liczba mnoga.

	<i>Rodz. męzki.</i>	<i>Rodz. żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
1. Jacy? jakie?	Ci, te, moi	Te, moje	
2. Jakich?	Tych, moich, mych	Tych, moich, mych	
3. Jakim?	Tym, moim, mym	Tym, moim, mym	
4. Jak 1 lub 2-gi	moje albo jak 2-gi	Te, moje	
5. Wołacz!	(Ci! te!) (moi!-je!)	(Te!) (moje!)	
6. Jakimi?	Tymi, moimi	Tými, mojými	
7. po, Których?	Tych, moich	Tych, moich	
Jakich?			

jak rodzaj żeński.

Uwaga. Zamiast zaimków: moja, twoja, swoja; dla niej, dla niego; za nią, za niego; przez nią, przez niego, do niej, do niego, używamy przez skrócenia: ma, twa, swa; dlań; zań; przezeń, doń.

Słowo.

P. Co to jest *słowo*?

O. *Słowo* jest część mowy odmienna, która oznacza działanie, czynność, byt, istnienie: pracować, być, zostać, stać się it. d. *Słowo* inaczej nazywa się czasownikiem dla tego, że się odmienia przez czasy.

Rozgatunkowanie słów.

X? P. Jak dzielą się słowa co do wewnętrznego swego znaczenia?

O. *Słowa* dzielą się na: *czynne*, *nijakie*, *zaimkowe*, *zwrotne*, *dokonane*, *niedokonane*, *częstotliwe*, i *bierne*.

P. Co to jest *słowo czynne* czyli *przechodne*?

O. *Słowo czynne* czyli *przechodne* jest to słowo, które oznacza, że *czynność* wykonywana przez jedną rzecz lub osobę, przechodzi na inną; po słowie *czynnem*, można uczynić pytanie: kogo? co? np. widzieć, słyszyć; tańczyć, grać, co? mazura, polkę; widzę, widzimy, kogo? kobietę, ludzi; słyszycie co? śpiew, muzykę.

P. Co to jest *słowo nijakie*? czyli *nieprzechodne*?

O. *Słowo nijakie* jest to słowo, które również oznacza *czynność*, ależ ta *czynność* nie przechodzi na żaden inny przedmiot, a zatem *słowo nijakie* nie odpowiada na pytanie kogo? co? np: kwitnąć, lecieć, biegać, pływać, chodzić, siedzieć; ptaki fruwać w powietrzu; ryby pływają w wodzie; nie można zapytać, kogo? co? fruwać, pływać, siedzieć, i t. d.

P. Co to jest *słowo zwrotne*?

O. Słowo zwrotne, jest to słowo, które oznacza, że czynność jaka, zwraca się na tę osobę lub rzecz, która też czynność wykonywa. Słowo zwrotne powstaje ze słów czynnych, i przybiera zaimek zwrotny *się, siebie*, np. uczyć się, pogodzić się, przekonałam się, że ty się bardzo mylisz.

P. Co to jest słowo *zaimkowe*?

O. Słowo *zaimkowe* jest to słowo, które musi mieć zawsze przy sobie zaimek *się, siebie*, i które bez tegoż zaimka nie ma żadnego znaczenia, np. bać się, pysznić się, śmiać się, mylić się. Jak ona się pyszni, że jest pierwszą uczennicą w tej klasie. Śmiejecie się ze mnie, żem się myliła.

P. Jakaż więc jest różnica pomiędzy słowem *zwrotnem* a *zaimkowem*, skoro jedno i drugie używa się z zaimkiem *się, siebie*?

O. Pomiedzy słowem *zwrotnem* a *zaimkowem* taka zachodzi różnica, że słowo zwrotne może być bez zaimka, lub z zaimkiem *się* użyte, np. bawić siebie, się, bawić kogo; czesać siebie, się, czesać kogo.— Zaś słowo zaimkowe nie inaczej, jak tylko z zaimkiem *się, siebie*, użyte być może, i dla tego tak jest nazwane, np. nie można powiedzieć: pysznić kogo, co, ale tylko: pysznić się i t. p.

P. Co to jest słowo *dokonane* czyli *jednotliwe*?

O. Słowo dokonane czyli jednotliwe, jest to słowo, które wyraża, że czynność, byt lub istnienie skończyło się, albo, że się też skończy. Słowo dokonane powstaje po większej części z przyimków, i dla tego jest zwane niekiedy *przyimkowem*, np: paść, upaść, spaść, przepaść, przepadło i t. d.

P. Co to jest słowo *niedokonane*?

O. Słowo niedokonane, jest to słowo, które oznacza swą czynność, istnienie, wykonywające się, ale nie wyraża bynajmniej, czy to będzie miało swój koniec lub nie, np. dawać, daję, dawaliśmy, będziemy dawali, lub dawać będziemy; czytać, czytamy, czytała i t. d.

P. Jakaż jest różnica pomiędzy słowem *dokonaném* a *niedokonaném*?

O. Pomiedzy słowem *dokonaném* a *niedokonaném* ta zachodzi najwyraźniejsza różnica, że słowo dokonane nie ma czasu teraźniejszego, zaś słowo niedokonane ma czas teraźniejszy, np. napisać, nie ma czasu teraż.; paść, ma cz. teraż. padam, padasz, pada, padamy i t. d.

P. Co to jest słowo *częstotliwe*?

O. Słowo częstotliwe, jest to słowo, które oznacza, że jego byt, istnienie lub czynność, często się powtarza, powtarzały lub powtarzać będą, np. pisywać; ja do mojej przyjaciółki listy pisuje, pisywałam i będę pisywała; podobnie są częstotliwemi słowa: czytywać, bywać, przychodzić, podsluchywać, uchwałać, i t. d.

P. Co to jest słowo *bierne*?

O. Słowo *bierne*, jest to słowo, które oznacza czynność wywieraną na podmiot, na dopełnienie, czyli na wyraz odmienny w 4 przyp., i które powstaje z imiesłowu biernego i ze słów: *być*, *zostać*, *stać się*, i t. d. Ja za dobre sprawowanie i naukę *byłam* dzisiaj trzy razy *pochwaloną*, a ty za lenistwo *zostałaś zganioną*.

Uwaga 1-sza. Trzy ostatnie słowa, t. j. *dokonane*, *niedokonane*, *częstotliwe*, mianowane są przez niektórych gramatyków *posta-*

ciami słowa, jako to: *postać dokonana*, *postać niedokonana*, *postać częstotliwa*.

Uwaga 2-ga. W skład słowa *biernego* wchodzić muszą koniecznie dwa wyrazy: pierwszym jest słowo posiłkowe *być*, lub słowo *nijkie*: *zostać*, *stać się*, drugim zaś wyrazem jest imiesłów *bierny*, np. Przeznaczeniem *jest* człowieka *być*, *zostać*, *stać się* *pożytecznym* społeczeństwu. Według mego zdania, żadne słowo biernie wcale nie istnieje, gdyż *słowo* i *imiesłów* są to dwie części mowy, które oddzielnie rozbiierać należy. Nie chcąc wszakże bynajmniej zaprzeczać zdaniu utalentowanym autorów gramatyk, przytoczyłam i ja w gramatyce mojej toż słowo biernie, lecz ostatnie już w podziale słów naznaczyłam mu miejsce.

P. Na jaką głoskę kończą się słowa w swym *pierwiastku*, czyli w trybie *bezokolicznym*?

O. Słowa w swoim *pierwiastku* czyli w trybie *bezokolicznym*, kończą się na *ć*, niektóre z nich wszakże na spółgłoskę twardą *c*, *dz*, np. *szyć*, *stać*, *pić*, *jeść*; *łuc*, *wlec*; *strzydz*, *strzedz*, i t. d.

P. Jakim odmianom ulega słowo?

O. Słowo odmienia się przez *osoby*, *tryby*, *czasy*, *rodzaje*.

P. Ile osób gramatycznych mają słowa?

O. Słowa mają trzy osoby gramatyczne na liczbę *pojedynczą* i trzy na liczbę *mnogą*:

Osoba 1 ta, która mówi: (ja) piszę—(my) piszemy

„ 2 ta, do której się mówi: (ty) piszesz—(wy) pi-
[szecie

„ 3 ta, o której się mówi: (on-a-o) pisze—(oni-e)
[piszą.

P. Czy *zaimek osobowy* musi być zawsze *wyrażonym* przy słowie?

O. Słowa polskie mają odmienne na każdą osobę *zakończenie*, i dla tego też nie potrzeba używać zawsze przy słowie *zaimka osobowego*, gdyż i bez niego możemy się dobrze rozumieć, np. *piszę-esz-e*, *piszemy-cie-ą*. Cztery *mamy* pory roku, które z kolei

po sobie *następują*, a każda z nich *dostarcza* nam w pewnym rodzaju przyjemności i nieprzyjemności.

P. Czy wszystkie słowa odmieniają się przez osoby?

P. Nie wszystkie, gdyż niektóre słowa nie mają tej odmiany, i takie słowa nazywają się *nieosobistemi*.

P. Wiec cóż będzie *słowo nieosobiste*?

O. Słowo nieosobiste, jest takie słowo, które używa się tylko w osobie trzeciej l. p. lub mn., np. Grzmi, błyska się, zdarza się wypadek, lub zdarzają się wypadki; czytano, widziano, czytało się, widziało się; dobrze się spało, bawiło, tańczyło.

P. Od czego formuje się osoba pierwsza liczby mnogiej czasu teraźniejszego?

O. Osoba pierwsza l. mn. cz. teraźniej. formuje się od osoby 3-iej l. p. przez dodanie *my*, np. mówi, mówimy, (on, ona) słyszy, słyszymy.

P. Co to znaczy odmiana słowa przez tryby?

O. Odmiana słowa przez tryby oznacza sposób, w którym wydajemy słowem sąd o rzeczach lub osobach.

P. Ile słowo ma trybów, czyli sposobów wydawania sądu?

O. Słowo ma pięć trybów: tryb bezokoliczny, oznajmujący, rozkazujący, warunkowy, życzący.

P. Co oznacza tryb *bezokoliczny*?

O. Tryb *bezokoliczny* nie wyraża żadnej okoliczności, lecz oznacza, że działanie wykonywa się mechanicznie, bezwzględnie, np. czytać, iść, wlec, strzydz i t. d. nie wyraża ni miejsca, ni czasu, ni osoby.

P. Co oznacza tryb *oznajmujący*?

O. Tryb *oznajmujący* oznacza, która z trzech osób gramatycznych, i w jakim czasie wykonywa swe działanie, czynność, istnienie, np. uczę się, nauczycie się, będziesz się uczyła; przędę, przędliśmy, uprzedzie, i t. d.

P. Co oznacza tryb *rozkazujący*?

O. Tryb *rozkazujący* oznacza rozkaz, polecenie komuś wypełnienie jakiejś czynności, np. czytaj, przeczytajmy, przeczytaj, przeczytajcie, uprządz, uprządzmy, prządzcie, i t. d.

P. Co oznacza tryb *warunkowy*?

O. Tryb *warunkowy* oznacza warunek, zależność jednego słowa od drugiego, np. czytałabym, gdybyście słuchały; żeby była muzyka, *tańczyłybyśmy*.

P. Co oznacza tryb *życzący*?

O. Tryb *życzący* oznacza znowu jakieś pragnienie, życzenie, np. życzę ci, żebyś przyjemnie czas spędziła. O gdybym, lub bodajbym *była* tu dobrą wieszczką.

P. Czy słowo w dwóch ostatnich trybach ma oddzielne zakończenie?

O. Nie, słowo w dwóch ostatnich trybach, t. j. *warunkowym* i *życzącym* nie ma oddzielnego zakończenia, lecz tworzy się ze słowa czasu przeszłego i z przyrostka *bym*, lub spójnika: *że, abym, gdybym, jeśli, jeżeli*.

P. Co to jest *czasowanie słowa*?

O. *Czasowanie* słowa, jest to oznaczenie czasu, w którym odbywa się czynność, byt, istnienie.

P. Ile jest głównych czasów?

O. Głównych czasów jest trzy: *teraźniejszy, przeszły i przyszły*, np. śnieg pada, padał, padać będzie.

P. Kiedyż słowo jest w czasie *teraźniejszym*?

O. Słowo jest w czasie *teraźniejszym*, kiedy jego czynność wykonywa się teraz, w tej chwili, np. idę, stoję, uczę się gramatyki; wydaję lekcya (teraz).

P. Kiedy słowo jest w czasie *przeszłym*?

O. Słowo jest w czasie *przeszłym* wtedy, gdy oznacza, że jego czynność już minęła, np. szedłem, uczyłam się gramatyki, wydawałam lekcya, stałem spokojnie.

P. Kiedy słowo jest w czasie *przyszłym*?

O. Słowo w czasie *przyszłym* jest wtedy, kiedy oznacza, że jego czynność, działanie, dopiero nastąpi, np. pójdę, stanę, będę stała, stać będę; uszyję, zeszyję, będę szyła, szyć będę; wydam, wydawać będę.

Uwaga. Dla ożywienia naszej mowy, używamy zamienni, t. j. bierzemy jeden czas zamiast drugiego, lub jeden tryb zamiast drugiego, np. Dzisiaj się przyjemnie bawimy, a jutro już się nad książką *mozolimy*, zamiast, *mozolić* będziemy, *będziemy się mozoliły*. Hej! *woźnica!* wytaczać spiesznie powóz i konie zaprzęgać, zam. *wytocz powóz, i zaprzęż konie*.

P. Co to jest rodzajowanie słowa?

O. Rodzajowanie słowa jest to oznaczenie, jakiego rodzaju jest osoba lub rzecz, która wykonywa swą czynność, byt lub istnienie, słowem wyrażone.

P. Ile słowo ma rodzajów?

O. Słowo ma również trzy rodzaje, t. j. męzki, żeński i nijaki, np.

<i>Rodzaj męzki.</i>	<i>Rodzaj żeński.</i>	<i>Rodz. nijaki.</i>
rysowałem	rysowałam	jak męzki lub żeński
— łaś	— łaś	— —
— ł	— ła	rysowało
— liśmy	— łyśmy	jak męzki lub żeński
— liście	— łyście	— —
— li	— ły	— —
będę rysował	będę rysowała	jak męzki lub żeński
będziesz —	będziesz —	— —
będzie —	będzie —	będzie rysowało
będziemy rysowali	będziemy rysowały	jak męzki lub żeński
będziecie —	będziecie —	— —
będą —	będą —	— —

P. Czy w każdym czasie słowo uwidoczni swój rodzaj?

O. Słowa niedokonane w czasie teraźniejszym, a dokonane w czasie przyszłym mają jednakowe na wszystkie trzy rodzaje zakończenie, po zakończeniu przeto nie możemy poznawać ich rodzaju.

Czas teraźniejszy słowa niedokonanego.

<i>Rodzaj męzki.</i>	<i>Rodzaj żeński.</i>	<i>Rodzaj nijaki.</i>
(ja) wyglądam	(ja)	(ja)
(ty) wyglądasz	(ty)	(ty)
(on) wygląda	(ona)	(ono)
(my) wyglądamy	(my)	(my)
(wy) wyglądacie	(wy)	(wy)
(oni) wyglądają	(one)	(one)

Czas przyszły słowa dokonanego.

<i>Rodzaj męzki.</i>	<i>Rodzaj żeński.</i>	<i>Rodzaj nijaki.</i>
(ja) wyjrzę	(ja)	(ja)
(ty) wyjrzysz	(ty)	(ty)
(on) wyjrzy	(ona)	(ono)
(my) wyjrzymy	(my)	(my)
(wy) wyjrzycie	(wy)	(wy)
(oni) wyjrzą	(one)	(one)

Słowo posilkowe być.

P. Co to jest słowo posilkowe *być*?

O. Słowo posilkowe *być*, jest to słowo, które oznacza byt, i które przychodzi w positek, czyli

w pomoc innym słowom w ich czasach złożonych,
np. *będę się uczyła; będziemy się dobrze sprawo-
wały; będziemy nagrody odbierały.*

Czas teraźniejszy.

Rodz. m.	R. ż.	R. n.
Jestem		
Jesteś	tak samo	tak samo
Jest	tak samo	tak samo
Jesteśmy	tak samo	tak samo
Jesteście	tak samo	tak samo
Są	tak samo	tak samo

Tryb rozkazujący.

Rodz. m.	R. ż.	R. n.
Bądź		
Bądźmy	tak samo	tak samo
Bądźcie	tak samo	tak samo

Imiesłów odmienny.

Liczba pojedyncza.

R. m.	R. ż.	R. n.
Będący	Będąca	Będące
Były	Była	Byłe

Liczba mnoga.

Będący	Będące	jak żeń.
Byli	Byłe	—

Odmiany słowa posłtkowego **być**.

Tryb bezokoliczny

BYĆ

Tryb oznajmujący.

Czas przeszły.

Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.
Byłem	Byłam	jak m. lub ż.
Byłeś	Byłaś	tak samo
Był	Była	Było
Byliśmy	Byłyśmy	jak m. lub ż.
Byliście	Byłyście	tak samo
Byli	Były	tak samo

Tryb warunkowy.

Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.
Byłbym	Byłabym	jak n. lub ż.
Byłbyś	Byłabyś	tak samo
Byłby	Byłaby	Byłoby
Bylibyśmy	Bylibyśmy	jak n. lub ż.
Bylibyście	Bylibyście	tak samo
Byliby	Byliby	tak samo

Imiesłów nieodmienny.

nicma rodzajów

Będąc
Bywszy

Uwaga. Trybom: warunkowemu i życzącemu, jako nie mającym oddzielnego zakończenia, ostatnie w odmianie słowa przynajmniej jedno miejsce.

Formy czasowników czyli słów.

P. Ile jest form na słowa?

O. Na słowa są również trzy formy.

P. Po czémże się poznaje, do której formy należy jakie słowo?

O. Do której formy należy jakie słowo, poznaje się po ostatniej literze, jaką ma słowo osoby 3-iej l. p. w czasie teraźniejszym, a słowo dokonane w czasie przyszłym. Słowa kończące się na *a*, należą do formy 1-iej; na *e* do formy drugiej; na *i*, *y* do 3-iej. X

Przykład:

<i>forma 1-sza.</i>	<i>forma 2-ga.</i>	<i>forma 3-ia.</i>
— <i>a.</i>	— <i>e.</i>	— <i>i, y.</i>
woła	pije	pali
ślucha	pisze	chodzi
śpiewa	kwitnie	słyszy
czyta	czeruje	głuszy.

P. Jakim sposobem najłatwiej możemy tego dojść?

O. Do słowa trzeba dodać sobie w myśli zaimek osoby 3-iej l. p. on, ona, ono, np. słuchać, (on, ona, ono) *ślucha*, należy do formy 1-iej; słyszeć, (on, ona, ono) *słyszy*, do formy 3-iej, i t. p.

Uwaga. Według niektórych gramatyków są cztery formy na słowa, i tak: do formy 1-iej należy wtedy słowo kończące się na *a*, do 2-iej na *e*, do 3-iej na *i*, do 4-iej na *y*.

Wzór odmiany słów.

Forma 1-sza.

Forma 2-ga.

Forma 3-ia.

Tryb bezokoliczny.

Słuchać

Pić { u, do, za,
na, prze,

Mówić { z, do, od,
przy, prze,

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

<i>Rodz. m.</i>	<i>Rodz. ż.</i>	<i>Rodz. n.</i>	<i>Rodz. m.</i>	<i>Rodz. ż.</i>	<i>Rodz. n.</i>	<i>Rodz. m.</i>	<i>Rodz. ż.</i>	<i>Rodz. n.</i>
Słucham			Piję			Mówię		
Słuchasz			Pijesz			Mówisz		
Słucha			Pije			Mówi		
Słuchamy	tak samo		Pijemy	tak samo		Mówimy	tak samo	
Słuchacie		tak samo	Pijecie		tak samo	Mówicie		tak samo
Słuchają			Piją			Mówią		

Ten sam czas nieosobiście.

Słucha się	—	—	Pije się	—	—	Mówi się	—	—
------------	---	---	----------	---	---	----------	---	---

Czas przeszły.

Słuchałem	Słuchałam	jak m. lub ż.	Pilem	Pilam	jak m. lub ż.	Mówilem	Mówiłam	jak m. lub ż.
Słuchałeś	—	—	Pileś	—	—	Mówiłeś	—	—
Słuchał	—	—	Pił	—	—	Mówił	—	—
Słuchaliśmy	—	—	Piliśmy	—	—	Mówiliśmy	—	—
Słuchaliście	—	—	Piliście	—	—	Mówiliście	—	—
Słuchali	—	—	Pili	—	—	Mówili	—	—

Ten sam czas nieosobiście.

Słuchano Słuchało się — Piło Piło się — Mówiono Mówiło się —

Czas przyszły.

Będę słuchał	→	słuchała	jak m. lub ż.	Będę pił	Będę piła	jak m. lub ż.	Będę mówił	Będę mówiła	jak m. lub ż.
Będziesz	—	—	—	Będziesz pił	Będziesz	—	Będziesz	Będziesz	—
Będzie	—	—	Będzie słu-	Będzie	Będzie	—	Będzie	Będzie	—
Będziemy	Będziemy	[chało	Będziemy pili	Będziemy	jak m. lub ż.	Będziemy	Będziemy	Będziemy	[wiło
[słuchali	[słuchały	jak m. lub ż.		[piły		[mówili	[mówiły	jak m. lub ż.	
Będziecie	Będziecie	—	Będziecie	Będziecie	—	Będziecie	Będziecie	—	
[słuchali	[słuchały			[piły		[mówili	[mówiły		
Będa	Będa	—	Będa	Będa	—	Będa	Będa	—	

Ten sam czas.

Słuchać będę		Pić będę		Mówić będę	
— będziesz		— będziesz		— będziesz	
— będzie	tak samo	— będzie	tak samo	— będzie	tak samo
— będzie-		— będzie-	tak samo	— będzie-	tak samo
[my		[my	tak samo	[my	tak samo
— będzie-		— będzie-	tak samo	— będzie-	tak samo
[cie		[cie		[cie	
— będą		— będą		— będą	

Nieosobiście.

Będzie się słuchało

Będzie się piło

Będzie się mówiło

Tryb rozkazujący.

Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.	Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.	Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.
Słuchaj	tak samo	tak samo	Pij	tak samo	tak samo	Mów	tak samo	tak samo
Słuchajmy	—	—	Pijmy	—	—	Mówmy	—	—
Słuchajcie	—	—	Pijcie	—	—	Mówcie	—	—

Tryb warunkowy.

Czas teraźniejszy lub przyszły.

Słuchałbym	Słuchałabym	jak m. lub ż.	Piłbym	Piłabym	jak m. lub ż.	Mówiłbym	Mówiłabym	jak m. lub ż.
— byś	— byś	—	— byś	— byś	—	— byś	— byś	—
— by	— by	Słuchałoby	— by	— by	Piłoby	— by	— by	Mówiłoby
Słuchałibys-	Słuchałabyś-	jak m. lub ż.	Piłibyśmy	Piłibyśmy	jak m. lub ż.	Mówilibyśmy	Mówilybyś-	
[my	[my						[my	jak m. lub ż.
— byście	— byście	—	— byście	— byście	—	— byście	— byście	—
— by	— by	—	— by	— by	—	— by	— by	—

Czas przeszły.

Byłbym słu-	Byłabym słu-	jak m. lub ż.	Byłbym pił	Byłabym piła	jak m. lub ż.	Byłbym mó-	Byłabym mó-	jak m. lub ż.
[chał	[chała					[wil	[wiła	
Byłbyś —	Byłabyś —	—	Byłbyś —	Byłabyś —	—	Byłbyś —	Byłabyś —	—
Byłby —	Byłaby —	Byłoby słu-	Byłby —	Byłaby —	Byłoby piła	Byłby —	Byłaby —	Byłoby mó-
Bylibyśmy	Bylibyśmy	[chało	Bylibyśmy	Bylibyśmy	jak m. lub ż.	Bylibyśmy	Bylibyśmy	[wiło
[słuchali	[słuchały	jak m. lub ż.	[piłi	[piły		[mówili	[mówiły	jak m. lub ż.
Bylibyście	Bylibyście	—	Bylibyście	Bylibyście	—	Bylibyście	Bylibyście	—
—	[słuchały		[piłi	[piły		[mówili	[mówiły	
Byliby —	Byliby —	—	Byliby —	Byliby —	—	Byliby —	Byliby —	—

Tryb życzący.

Obym słuchał	— słuchała jak m. lub ż.	Obym pił	— piła jak m. lub ż.	Obym mówił	— mówiła jak m. lub ż.
Obyś	— — —	Obyś	— — —	Obyś	— — —
Oby	— — —	Oby słucha-	Oby — — —	Oby piło	Oby — — —
Obyśmy słu-	— słuchały	— [ło	Obyśmy pili	— piły	Obyśmy mó-
[chali	— — —	— jak m. lub ż.	— — —	— jak m. lub ż.	— [wili
Obyście	— — —	Obyście	— — —	Obyście	— — —
Oby	— — —	Oby	— — —	Oby	— — —

Imiesłowy odmienne czyli zwyczajne.

Słuchający	— a	— e	Pijący	— a	— e	Mówiący	— a	— e
Słuchany	— a	— e	Pijany	— a	— e	Wymówiony	— a	— e

Imiesłowy nieodmienne czyli osobliwe.

Słuchając, usłuchawszy

Pijąc, upiwszy

Mówiąc, zmówiwszy

Uwaga. W języku polskim mamy jeszcze słowa *nieforemne* i *ułonne*. Słowo *nieforemne* jest to, które odstępuje od zasady formowania się, zmienia ono nawet pierwotne głoski, np. być, jest, niema, nie było, będzie. Jeść, jęm, jadłem, będę jadł. Słowo *ułonne* jest to, którego nie można przeprowadzić przez wszystkie odmiany; takim jest każde słowo nieosobiste, słowo niedokonane, oraz słowa zwrotne.

Imiesłów.

P. Co to jest *imiesłów*?

O. Imiesłów jest to część mowy odmienna, która pochodzi od słowa, a odmienia się jak przymiotnik.

P. Jaki jest główny podział imiesłowu?

O. Imiesłów dzieli się głównie na *odmienny* i *nieodmienny*.

P. Jaką ma nazwę i zakończenie imiesłów odmienny i nieodmienny?

O. Imiesłów odmienny, kończący się na *ący-a-e*, nazywa się czynnym; ten zaś, który się kończy na: *ny-a-e*, *ty-a-e*, nazywa się biernym;— *ły-a-e*, imiesłowem nijakim. Zaś imiesłów *nieodmienny*, kończy się na *ąc*, *szy* i zowie się czynnym.

P. Od czego formuje się imiesłów czynny, kończący się na: *ący-ąca-ące*?

O. Imiesłów czynny, który się kończy na *ący-ąca-ące*, formuje się od osoby 3-iej l. mn. czasu teraźniejszego przez dodanie *cy-ca-ce* np. (oni, one) działają, słyszą, mówią; działający-ca-ce, słyszający-ca-ce.

Uwaga. Nie mówi się *trzaskący*, który to wyraz powszechnie a tak błędnie bywa używany, lecz należy mówić: *nróz trzaskający*, gdyż 3-ia osoba licz. mn. cz. teraż. ma: *trzaskają* np. *gouty*.

P. Jakim odmianom ulega imiesłów?

O. Imiesłów odmienny, odmienia się przez *rodzaje*, *liczby*, *przypadki*.

P. A przez czasy odmienia się imiesłów?

O. Nie, przez czasy imiesłów się nie odmienia, lecz tylko słowo, które mu towarzyszy, np. *jestem*, *byłam*, *będę* *spiąca*; *zastaję*, *zastałam*, *zastanę* *go czytającego*.

Rodzajowanie, liczbowanie, przypadkowanie imiesłówów odmiennych czyli zwyczajnych.

Liczba pojedyncza.

Imiesłów czynny.			Imiesłów bierny.			Imiesłów nijaki.		
Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.	Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.	Rodz. m.	Rodz. ż.	Rodz. n.
1. Dający	Dająca	Dające	Dany	Dana	Dane	Zwiędły	Zwiędła	Zwiędłe
2. Dającego	Dającej	Dającego	Danego	Danej	Danego	Zwiędłego	Zwiędłej	Zwiędłego
3. Dającemu	—	Dającemu	Danemu	Danej	Danemu	Zwiędłemu	—	Zwiędłemu
4. jak 1 lub 2	Dająca	jak 1-szy	jak 1 lub 2	Dana	Jak 1-szy	jak 1 lub 2	Zwiędła	jak 1-szy
5. jak 1-szy	jak 1-szy	—	jak 1-szy	jak 1-szy	—	jak 1-szy	jak 1-szy	—
6. Dającym	Dająca	Dającym	Danym	Dana	Danym	Zwiędłym	Zwiędła	Zwiędłym
7. $\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Dającym Dającej} \\ \text{przy, po} \end{array} \right.$	Dająca	Dającym	Danym	Danej	Danym	Zwiędłym	Zwiędłej	—

Liczba mnoga.

1. Dający-e	Dające		Dani-e	Dane		Zwiędli-le	Zwiędłe		
2. Dających	Dających	jak rodz. żeński.	Danych	Danych	jak rodz. żeński.	Zwiędłych	Zwiędłych		
3. Dającym	Dającym		Danym	Danym		Zwiędłym	Zwiędłym		
4. Dające-yeh	Dające		Dane-yeh	Dane		jak 1 lub 2	jak 1-szy		
5. jak 1-szy	jak 1-szy		jak 1-szy	jak 1-szy		jak 1-szy	—		
6. Dającym	Dającym		Danym	Danym		Zwiędłym	Zwiędłym		
7. $\left\{ \begin{array}{l} \text{w, na,} \\ \text{o Dających Dających} \\ \text{przy, po} \end{array} \right.$	Dających		Dającym	Danych		Danych	Zwiędłych	Zwiędłych	

Uwaga. Tak samo odmienia się imiesłówów bierny, kończący się na *ty-ta-te*, np. *szyty-ta-te*.

Części mowy nieodmienne.

Przysłówek.

P. Co to jest *Przysłówek*?

O. Przysłówek jest to część mowy nieodmienne, która określa przymiotnik, inny przysłówek, najczęściej jednak znajduje się przy słowie, i stąd otrzymała swe nazwisko, np. To jest *bardzo* ładny obraz. Dziś *dosyć* ciepło na dworze. Kto *prędko* robi, ten *prędko* je.

P. Na jakie pytanie odpowiadają przysłówki?

O. Przysłówki odpowiadają na pytania: innych przysłóweków: gdzie? kiedy? jak? ile?

P. Wymień dla przykładu choć kilka przysłóweków?

O. Czy? kiedy? gdzie? jak? skąd? póki?— tak, zaiste, zaprawdę, istotnie;— nie, wcale, bynajmniej;— dziś, teraz, jutro, (ongi, ta kroku,) — zaraz, rakiem, nocą, dniem, wieczorem;— tu, owdzie, tam, wszędzie, nigdzie, polem, lasem;— naprzód, potem, dalej;— nareszcie, wkrótce, popiérwsze, powtóre;— cudnie, grzecznie, dobrze, źle, mile, przyjemnie;— piórem, żółwiem, strzałą, piorunem;— równie, tak, jak, dość, li, zbyt, prawie, niemal, wiele, nadto, dwukrotnie, potrójnie, i t. d.

Uwaga. Przysłówki różniące się z sobą pod względem znaczenia, pooddziałałam króseczka poziomą. Rozmaitych znaczeń przysłóweków czyli ich *okoliczności* nie wymieniłam tu wcale, gdyż uważam, że dla dzieci, uczących się dopiero pierwszej części gramatyki, byłoby to zamiast korzyści, jedynie utrudnieniem bezpożebnym.

P. Czy przysłówki, jako część mowy nieodmienne, żadnej nie ulegają odmianie?

O. Przysłówki, chociaż są częścią mowy nieodmienną, odmieniają się jednak przez stopnie, których jest również trzy: *równy, wyższy, najwyższy*.

P. Czy wszystkie przysłówki stopniują się?

O. Niewszystkie, ale tylko przysłówki przymiotne, t. j. które pochodzą od przymiotników:

biały—biało, bielej, najbielej

cienki—cienko, cieniiej, najcieniiej

pełen—pełno, pełniej, najpełniej.

P. Jak się tworzą stopnie wyższe przysłówek?

O. Tak samo, jak w przymiotnikach; stopień wyższy przysłówek, tworzy się od stopnia równego przez dodanie na końcu *ej* lub *iej*; stopień zaś najwyższy, powstaje znowu od stopnia wyższego przez przybranie na początku *naj*, np. późno, później, najpóźniej; przyjemnie, przyjemniej, najprzyjemniej.

P. Jakaż jest różnica pomiędzy przymiotnikiem a przysłówkiem przymiotnym?

O. Pomiedzy przymiotnikiem a przysłówkiem przymiotnym, ta jest różnica, że przymiotnik odmienia się przez rodzaje, a przysłówek jest nieodmiennym, np. jak dziś jest na dworze? sucho, zimno, ciepło, mokro i t. d.

P. Co to jest przysłówek nieforemny?

O. Przysłówek nieforemny, jest to ten przysłówek, którego głoski w stopniu wyższym i najwyższym, różnią się od głosek stopnia równego, np.

dobrze, lepiej, najlepiej

lekko, lżej, najlżej

ciężko, ciężiej, najciężiej

źle, gorzej, najgorzej

P. Co wiesz o przysłówku przeczącym *nie*?

O. Przysłówek przeczący *nie*, jeżeli jest przed takim wyrazem, z którym tworzy jedno wyobrażenie, natenczas zrasta, czyli pisze się razem z nim, np. *nieprzyjaciel*, *niewidoma*, *niemowlę*, *nieco*, *nie-raz*. Podobnie, gdy się znajduje przed słowem takim, które nie używa się twierdząco, wtedy również łącznie się z nim pisze, np. *niecierpliwić się*, *znieważać*, *znieawidzić*, *niedomagać*, *niema jej zam.* *nie jest*, gdyż *niema* słowa: *cierpliwić się*, i t. p.

Przyimek.

P. Co to jest *przyimek*?

O. *Przyimek* jest część mowy nieodmienna, która kładzie się przy imieniu, zaimku lub imiesłowie, i służy do określenia jego względów, jakie samemi przypadkami, nie dadzą się oznaczyć.

P. Jakie części mowy podciągamy pod ogólny wyraz *imię*?

O. Pod ogólny ten wyraz *imię*, podciągamy: rzeczownik, przymiotnik i liczebnik; t. j. imię rzeczowne, imię przymiotne, imię liczebne.

P. Wymień choć kilka *przyimków*?

O. Do, od, z, ze, dla, bez, prócz, oprócz, krom, okrom, wśród, pośród, przeciw, podług, według, mimo, koło, około, blisko, u, zamiast, miasto, względem;—ku, przeciw, przeciwko, naprzeciw, naprzeciwno, wbrew, kwoli, gwoli;—na, za, pod, nad, przed, w, o, między, pomiędzy, mimo;—z, ze, za, przed, nad, pod, między, pomiędzy;—w, we, o, na, przy, po.

P. Czy *przyimki* piszą się oddzielnie, czy też łącznie z innymi wyrazami?

O. Jeżeli przyimek jest przy słowie lub przy innym jakim wyrazie, z którym wszakże tworzy jedno wyobrażenie, wtenczas zrasta się z nim, np. wodzić, zwodzić, dowodzić, odwodzić, przewodzić, przywodzić; brać, zabrać, zebrać, i t. d. leśny, nadleśny, podleśny; morze, pomorze.

Spójnik.

P. Co to jest *spójnik*?

O. *Spójnik* jest to część mowy nieodmienna, która służy do łączenia czyli spajania zdań lub wyrazów, np. Rodzice i Jaś pójdą na wieczór, a Broncia i Klimecia, ponieważ są małeńkie, zostaną w domu.

P. Wymień choć kilka *spójników*?

O. *Spójniki* są: i, a, też, tudzież, także, oraz, przytem, nadto, nietylko;—lecz, ale, lub, albo, czyli, czyto, bądźto, ni, ani, już, jużto;—tak, jak, im, tém, niż, niżeli, niżli, tyle;—choć, chociaż, lubo, atoli, jednak, przecie, wszelako, zaś, wszakże, raczej;—bo, bowiem, albowiem, ponieważ, gdy, że, a że;—przeto, tedy, zatém, więc, toć, stąd;—jeżeli, jeżeli, gdyby;—to, toby, więcby, —otóż, owóż, wszakże, jakoż;—kiedy, gdy, jak, wtedy;—że, iż, iżby, aby, niech, niechaj.

Uwaga. *Spójniki* wyrażają rozmaite względy, których tu nie wliczam, dla przyczyny, jaką podałam o przysłówku w uwadze na str. 41. Dla oznaczenia różności tychże względów, podzielałam *spójniki* kręseczką poziomą.

Wykrzyknik.

P. Co to jest *wykrzyknik*?

O. *Wykrzyknik* jest część mowy nieodmienna, która wyraża radość, gniew, smutek, przestrasz, żal, rozpacz, i t. p. *Wykrzyknik* od głośniejszego

wymawiania otrzymał swą nazwę, np. O! héj! ha! hola! hura! hejże! ach! aha! niestety! z drogi!

P. Czy tylko te wyrazy mogą być wykrzyknikami?

O. Nietylko te, ale każdy wyraz, użyty niezależnie od innych i głośniej wymówiony, staje się wykrzyknikiem, np. Śmierć tobie przestępco! Nadziejo! czyż ja ciebie w złotej i t. d.

P. Po czém najłatwiej możemy poznać wyraz wykrzyknikowy?

O. Wyraz wykrzyknikowy najłatwiej możemy poznać po znaku pisarskim wykrzyknik (!), a który to znak znajduje się najczęściej tuż przy pomienionym wyrazie.

Uwaga. Niemasz narodu, słowiańskiego przynajmniej, którego język wyrównał naszemu w owej pieszczotliwości, giętkości, rozmaitości odmian, czego dowodem jest i możność urabiania pierwiastku:

1. Pierwiastek: Wdzięk
2. Rzeczownik: Wdzięczność
3. Rz. słowny: Wdzięczenie się
4. Przymiotnik: Wdzięczny-a-e
5. Słowo: Wdzięczyć się
6. Imiesłów: Wdzięczący-a-e się
7. Przysłówek: Wdzięcznie.

Wykazanie, które części mowy mają wspólne z sobą odmiany.

Rodzajowanie.

P. Czy rzeczownik odmienia się przez rodzaje?

O. Nie, gdyż wszelka rzecz, a zatem i rzeczownik, ma już swój stały i nieodmienny rodzaj.

P. Jakież części mowy odmieniają się przez rodzaje?

O. Przez rodzaje odmieniają się: przymiotnik, liczebnik, zaimek, słowo i imiesłów.

Liczbowanie.

P. Jakie części mowy odmieniają się przez liczby?

O. Przez liczby odmieniają się: rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek, słowo, imiesłów.

Przypadkowanie.

P. Jakie części mowy odmieniają się przez przypadki?

O. Przez przypadki odmieniają się: rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek, imiesłów.

P. Dla czegośmy tu pominęli słowo?

O. Bo słowo nie odmienia się przez przypadki.

Formy.

P. Które części mowy mają formy czyli działy?

O. Formy mają: rzeczowniki, przymiotniki, słowa.

Trybowanie.

P. Jakie części mowy odmieniają się przez tryby?

O. Przez tryby odmieniają się tylko słowa.

Czasowanie.

P. Które części mowy odmieniają się przez czasy?

O. Przez czasy odmieniają się również tylko słowa.

P. A imiesłów odmienia się przez czasy?

O. Nie, żaden imiesłów nie odmienia się przez czasy, ale tylko słowo, które się przy nim znajduje,

np. ta suknia jest, była, będzie ładnie *zrobiona*.
Siedzi, siedział, będzie siedział *czytający*. Tu się
przekonywamy, że imiesłów ma w każdym czasie
jedno i to samo zakończenie.

Osobowanie.

P. Które części mowy odmieniają się przez osoby?

Ó. Przez osoby odmieniają się: zaimek i słowo.

Stopniowanie.

P. Które części mowy odmieniają się przez stopnie?

Ó. Przez stopnie odmieniają się: prawdziwe
przymiotniki i przysłówki przymiotne, t. j. od przy-
miotników pochodzące.

Znaki pisarskie.

1. Przecinek ,	7. Myślnik —
2. Średnik ;	8. Domyślnik
3. Dwukropek :	9. Nawias () []
4. Kropka .	10. Cudzysłów „ ”
5. Pytajnik ?	11. Rozdzielnik -
6. Wykrzyknik !	12. Odsyłacz *) a) ¹⁾ i t. d.

Pisownia.

Podwajanie głosek.

W języku polskim wiele mamy wyrazów, w których podwajają się głoski, obok siebie leżące. To podwajanie głosek ma najczęściej miejsce w środku wyrazu, np. lekki, lekko, miękki, miękko, płynny,

płynnie, słynny, summa, zoologia, massa, klasa, poobiedni, atak, najjaśniejszy, poddany, poorać, wwikłać, zżynać, ssać, i wszystkie od nich pochodzące. Dziś upowszechnia się zwyczaj pisania w wyrazach obcych jednej litery, gdzie dawniej pisano dwie, jako to: kaligrafia, Izabela, Kamila, raport, aplikant, interes, proces, i t. d.

Rozłączanie wyrazów na sylaby.

Jeżeli na jednym wierszu nie możemy całego pomieścić wyrazu, robimy króseczkę poziomą, rozdzielnikiem (-) zwaną, i resztę wyrazu przenosimy na inny wiersz. Przy rozłączaniu wszakże wyrazu pamiętać należy, że tylko całkowitą sylabę czyli zgłoskę przenieść można. Uwagę tę możemy zastosować do przyimków jednogłoskowych *w* i *z*, które koniecznie powinny się przenosić na ten wiersz, gdzie jest wyraz, do którego te przyimki należą, np. *w* szkole, *z* pensyi.

Jednakże te same przyimki, jeżeli są w połączeniu ze samogłoską, można je na innym zostawić wierszu, np. *we* wtorek, *ze* dworu, bo *we* i *ze* są już całkowite zgłoski.

Zasady dzielenia wyrazów na zgłoski.

Cztery są zasady rozdzielania wyrazów na zgłoski.

1-a. Zatrzymywać się na samogłosce, np. prze-no-si-my, sto-ło-wać, kwia-ty, na-sze, sza-fa, o-bra-zek. A-dam, E-wa.

2-a. Jeżeli między dwiema samogłoskami jest zbieg kilku spółgłosek, natenczas spółgłoski te, roz-

dzielamy, np. kaf-tan, chust-ka, siedź-cie, tłucz-cie, proś-my, chłop-cze, oł-tarz.

3-a. Wyrazy złożone z przyrostków, rozdzielają się podług tychże przyrostków, np. pod-da-ny, nad-zor-ca, do-rad-ca, nie-zdro-wy, bez-czyn-ny, ze-spo-lić, roz-cią-gnię-ty, przy-mo-co-wać.

4-a. Jeżeli ostatnia zgłoska, ma tworzyć początek jakiego wyrazu, np. malar-stwo (stworzyć), łos-kot (kot), szaf-ka (kapelusz); lecz od tej zasady często musimy odstępować, np. szkatuł-ka, gomuł-ka, chociaż mamy wyrazy: łkanie, łkać i t. d. Również przenosimy: wszyst-ko, wyszys-cy, szczyt-ny, szczyt-nie.

ą (om, on), ę (em, en).

Dwie te samogłoski piszą się w wyrazach czystopolskich, odpowiadające im zaś zgłoski mają najczęściej miejsce w wyrazach cudzoziemskich. Jeżeli zaś *om*, *on*, znajduje się w wyrazie polskim, przyjmuje wtedy brzmienie okrągłe tak, że to *o* i *m*, *oi*, *on*, słychać wyraźnie i oddzielnie każde; gdy przeciwnie, samogłoski nosowe: *a*, *ę*, mają zawsze dźwięk nosowy, naśladowający stękanie chorego.

Przykłady: Bład-blond, kąc-conto, ład-lont, cho-mat-remont. Święty Walenty. Kontent, że tę pannę przeraził ten głośny tentent. Za łaką pięknie wschodzi słońko. Trę sobie czoło, kiedy czytam tren Kochanowskiego. Don-że to rzeka, do której dążę? Jak poszedł po strąki, tak wpadł w postronki. Mój sąsiad sędziwy, widział we śnie dziwy. Ostrzę u laney ostrze. Wydając lamentsy, wychyla wina męty. Ten czyn wsławił miasto Tenczyn. Najęci ajenci,

zostali ujęci. Wendy (Wendowie) dalejże do węzy. Teraz rzepole, zem pole skrzypcowe zależał. Baki objadają bonkrety. Wcale nie ręczę, że Ren przepłyniesz. Ron, czy rączy w biegu? Men cię pograży w odmiecie. Szymon ci wodę maści. Będą mówili o Bendońskim. Czy piąty pion ty ustawiłeś? To dziecko tam się błaka, gdzie rosła jabłonka. Lęka się, by za komorne nie zatrzymano lnu Kasi.

e, é.

Pierwsze wymawia się wyraźnie ustami otwartymi, drugie przybiera brzmienie *i* lub *y*.

Przykłady: Ustnie powiedz, lub piśmienną daj odpowiedź. A potem, obleje się potem przy tej pracy. Ona w swoim rozumie, dobrze o tym rozumie, a w swojej mowie, następnie nam o tym powie. Te ryby są bardzo dobre, my je jemy z apetytem. Muzyka będzie brzmieć, a w uszach będzie grzmieć. Każdemu rzekę, zem przepłynął rzekę. Zepsuty piec, nie można w nim już chleba piec. Idź w ogrodzie pleć, a bajek mi nie pleć. Plamy w sukni zapiera, a drzwi za sobą nigdy nie zapiera. Wysypał pierze i sam je pierze. Wiele nadto jest jeszcze wyrazów, w których *e* brzmi jak *i* lub *y*, np. papier, chleb, ser, kreda, cebula, czépek, Kaźmiérz, cówka, dzieża, alkierz, chlów, gdérać, kołébka, kaléka, kołnierz, kréska, imbiér, móździérz, léjce, miérzwa, nérka, sknéra, siérotka, świérk, skwiérk, siekiéra, wiérzsz, wiérzgać, zér, zołnierz, piéniądz, cztery i t. d.

Mówisz, że wiérzsz trudniejszy od prozy. Ten sknéra tęskny, zgubił rachunek. Prosi dowódcy rota, by została w domu siérotka. Napisz piérzchać, a ty

im radź, jak to sterać cztery sery. Rysuj kręda, jak kry idą. Wielkiż ten alkiérz, gdzie żołnierz ukryty siedział? Nie gderaj, bo drugiego rajy nie będzie na ziemi. Nie zabieraj kolébki, z pod cieniu rozłożystej lipki.

i, y, j.

Pierwsze cienkie *i*, używa się, ile razy samo stanowi syllabę, np. sto-i, sto-i-my; gdy syllabę zaczyna: im-biér; używa się wreszcie zamiast znaku miękczącego: niebo. zamiast niebo; ciemię, zam. ćemię.

Drugie grube *y*, używa się po każdej grubej spółgłosce, np. sztylet, myśleć.

Trzecia *j*, jako półgłoska, składa się z każdą samogłoską, przed lub za nią stojącą: Raj. kij. réj, jem, jama.

Przykłady: Linochód Blondyn, tańcząc po linie. dziwne kręślił linije. Tryumf naszych armij, głośny aż w Warmii. Już po pierwszym akcie, rozebrano akcye. Czy był kiedy Bijon (Bizon), tam, gdzie płynie Ryon? Danija spieszy dla dania pomocy. Józia z Manią, mają dziwną maniją: uciekają od lekcyj historyi i jeografii. Panowie kaligrafii, żyją z kaligrafii. Niemcy z swoją utopiją, w winie się utopiają. Bezustannie w archiwum się kopie, by wynaleźć tę kopije. Gdzie ta kompanija, co wróciła z kapania?

Uwaga. Przytoczone tu wyrazy, jako też i inne, tym podobne, mogą mieć zarówno samo *y*, lub samo *j*, zamiast *ij*, *ij*, np. bilja albo lilija, Marya albo Maryja.

ó, u.

Dwie te samogłoski nie różnią się wcale od siebie w wymowie, gdyż ó przybiera brzmienie u. Izby

więc rozstrzygnąć tę wątpliwość, należy zapatrywać się na pisownią tego języka, od którego wyraz z wątpliwą samogłoską pochodzi. Jeżeli zaś wyraz, ten jest szczeró polski, przeprowadzić go przez odmiany gramatyczne, i to wydzwignie nas z niepewności.

Przykłady: Nie lądź się (ludzić) ciszą, gdy siadasz na łódź (łodzie). Urzędnicy z biur (le bureau) potrzebują piór (nepo). O godzinie szóstej, przyjdą oszusty. Nuż wezmę za nóż. Myśliwski róg, milczy wśród szarug. Bosko wróble przemienił w ruble. Pan Gomółka, zawiódł na targ swojego wółka. Wedle dróżki, siadły družki, a družyna poszła dróżyną. Leśny słucha bur, za zniszczony bór. Kup mi jabłek parę kóp. Tę parę stuł, położył na ten stół. Józio poszedł już do szkół i póty nosił buty, aż od kul, uczuł ból. Mój wuj, został wójtem gminy. Nie dozwolę, żeby ten dług, poszedł w odlóg. Zakupię grunt, zbuduję dwór, pomaluję go żółto. Straszny mór wedrze się i za mur. Obmyjcie brud z waszych bród. To stary tur, porobił przez las taki tór. Przy kuźni kowal kuł wkół kół. Idąc do wójta, oba się bójta i sprawiedliwy testament spisujta. Ty Kuba szanuj pana Jakóba. Podług tych ścian, trzeba w tym mieszkaniu podłóg.

Uwaga. Słowa kończące się w trybie bezokolicznym na *ować*, zmieniają w dalszej odmianie *o* na *u*, np. *kupować*, *kupuję*, *kupujemy*; *rysować*, *rysunek*, *rysują* i t. d.

Spółgłoski.

Powiedziałam już we wstępie gramatyki, że spółgłoski dzielą się głównie na mocne i słabe. Pierwszą jest głoska, która zawsze utrzymuje i wydaje

właściwe swe brzmienie; drugą zaś jest głoska, która utracając właściwe brzmienie swoje, wydaje dźwięk głoski mocnej, i przez to popełniają dzieci najczęściej błędów ortograficznych. Spółgłoski mocne i im przeciwne: *p i b, c i dz, ć i dź, t i d, f i w, k i g, ch i h, s i z, ś i ź, sz, rz, ż.*

p, b.

Przykłady: Proś babkę (babunia), żeby siadła na kanapkę (kanapa) i pilnowała w piecu babki (baby). To dziecko chce kaszy sypkiej i szybki z okna. Pasiérb poszedł po siérp, a przyniósł chléb. W szopce okrutny król Heród stoi w szubce. Kup (kupić) mi pierza funt i p^rędko go skub (skubać). Przyszedł w noey drab, za trzos chap i w nogi drap. Przyszła przekupka i prosi na wodę kubka. Łowiąc ptaszki na lep, znalazł złotój szpilki lep, ale przytém, uderzył się mocno w łeb. Karp' i drób' dostarczają smacznego mięsa.

c, dz.

Przykłady: Lepszy rydz (rydza), jak nic (nicóść). Ten mądry snowidz i wszystkowiedz, nie zna nawet owiec. Moznaby się załac (załęknąć), patrząc na to niedbalstwo, przez które dał się molom w swym futrze załadz (załęgnąć). Człek to ludzki, ten książę Łucki. Ten dom sąsiedzki ma szyld krawiecki i kupiecki. Chciejcież mi dopomódz (pomagać), dając mi pieniądz na pomoc. Co miesiąc pobiela mosiądz, żeby strawa nie była szkodliwą zdrowiu. Student, studeneki; hulak, hulacki; Szkot, szkocki; Szwedzi, szwedzki.

ć, dż.

Przykłady: W zbożu usuń śnieć, a z miedzi oczyść śniedz. Połóż to dziecko w kolébkę spać, z kolan je zsadz, bo ono nie będzie już dłużej ssać. Idź się obuć, i obudź śpiącego Jasia na herbatę. Jak będą las ciąc i ty tamże bądź. Idź tam sobie piosnkę nuć, a nas tutaj nie nudź. Chodź z nami, choć nie chcesz. Za tysięcy pięć, można już kupić ziemi piędź.

t, d.

Przykłady: Świat, czy świadczy o bytności i potędze swego Stwórcy? A Staś tak późno przyszedł zkad? za karę pójdzie w ką. Z czegoż będzie rad, gdy nie spłaci rat. Nie masz już środka, by ta siérotka, została przy życiu. Częsty zjazd bywa u nas z pobliskich miast. Lepsza do jazdy biedka, niż kibitka, powiedziała ta kobiątka. Małe dziatki podają swym dziadkom dziadki do orzechów. Choć konie bez pęt, niech jednak wolnym będzie twój pęd. Kotka zjadła mléko ze spodka. Jak to słodko, znaleźć złotko. W bitwie granat, gra nad głową.

f, w.

Skrywszy ręce w mufkę, stoi na mrozie i robi nam długą wymówkę. Mówi trafnie, ale przez ten czas, traw nie kosi. Aż przeskoczysz rów, mów dopiero huf. Potraf ty, ugotować kilka potraw. W pokoju z pod sof, wygląda kilka sów. Szewcy są dziś w swój sferze. Psów kilka sfór, ściąga zwierzynę z fur. Mów ty, co to jest w Turcyi mufty. Graf ma

złotem haftowany rękaw. Dwie w tęj fuzyi luf, da-
dzą dwa razy do kukawki puf! puf!

k, g.

Przykłady: Któraż rzeka płynie tak, jak w Hisz-
panii Tag? Oczami mrug, gębą mruk, bo inaczej
nie mógł. Puścił z rąk, wosku krąg i złamał go.
Wielki się stał w polu stuk, gdy wiatr wywrócił
siana stóg. Nieszczęśliwy wasz wnuk, został teraz
bez nóg. Ten orzechodajny buk, obalił się w Bug.
Gdy przejeżdżał kulig, w lesie zaśpiewał kulik.

Uwaga. W wyrazach cudzoziemskich dawniej używane *g*, za-
stępuje się już teraz przez *j*; piszemy bowiem: geometryja, jeogra-
fia, loika, jeneralstwo i t. d.

ch, h.

Pierwsza wymawia się mocno: Chelm, machina,
śmiech; druga z lekkim przydechem, lub opuszcza
się nawet zupełnie: Helena, Abraham, albo Abraam.
Obiedwie te głoski wydają ten sam dźwięk, jak w je-
zyku niemieckim: Ich habe heute gut geschlafen.

Przykłady: Hoina swym cieniem chojna. Już
się waha nasza swacha. Hart stali mocny, a chart
pies, dobry do polowania. Chan Krymski przybył
nad Horyń. Halinie od hulanki ustał prawie w pier-
siach dech. Hoży młodzianie są chorzy. Błaha to
obrona, z miedzi blacha. W chacie chłopca wielki sły-
chać hałas. Hop! zawoła chłop, kiedy wszystek groch,
zwieźli na Boh. Niechybna, śmierć ohydna, zło-
czyńcy. Chiny, Chelm, Chanaan, chyba, chętny, chy-
licie; Bohater, humor, honor, hołd, hydra, hełm, hymn.

s, z.

Przykłady: Widziałem ja nieraz, konie z dobrych ras. Flis przywiózł Wisłą dużo fliz. Proszę was, jak będziecie w mieście, kupcie mi cztery waz. Teraz pójdziemy na taras, a jak wrócimy, zjemy ten zraz. Podaj mi laską to gorące żelazko. Ktoś wszedł na schody, bo słyszę chód. Wydostań książki z pak, i spakuj je w kufer. Rozpakuj rzeczy, a nie rozpaczaj tyle. Zstępuj z góry i zsyp ten piasek. Francuzki strój, noszą Francuzki, Kaukaski zaś, Kaukazki. Ta wazka i blizka droga, doprowadzi nas do miejsca wypoczynku. Mężtwo zdobi zarówno płeć mezką, jak żeńską. x?

Uwaga. Mężtwo, meżki, wazki, blizki, będzie również dobrze, gdy napiszemy przez s, męstwo, męski i t. d.)?!

ś, ź.

Przykłady: Mówisz, żeś widział rzeź. Wieź mnie, aż gdzie ta wieś. Zielony liść, lubią kózki gryźć. Paźl owce paś. Miał go tam wieźć, gdzie słyhać tę wieść. Nie może prędko jeść, bo nie ma czém gryźć. Nie chcesz zrobić przez prośbę, to musisz przez groźbę. Choćbym sobie pokaléczył pięść, nie może ten gwóźdź w mur włéć. Lśniące od potu siwki, biegna ciągle rzeźkim klusem. X

sz, rz, ź.

Przykłady: Rodzice uczyć się każą i za niedbalstwo surowo karzą. Poganie w siódmym roku dziecka, wyprawiali postrzyżyny, t. j. włosów z głowy obierzyny. Jarzębina (jary, rumiany), z jeżyną (jéz), kłóca się z jarzyną (jary, młody). By chléb spożyć, trzeba go przysporzyć. Na wyżynie w polu, wyrzy- x?

X
 X X
 X?

na człowiek zboże, a nad rzeką pręty. Sprzedałz prze-
 nicą pasożytne zwierze. Spory-ż wyrasta ryż i or-
 kisz? Papięże piszą bulle na papierze. Powiadała
 prządka, jak żył niegdys Pszonka. Kto dobrze gospo-
 darzy, ma wiele bagaży. Nuże w pole, orzcież do-
 brze a drzwi nie zostawiać mi na ościérz. Stróż! nie
 rusz tych róż. Mimo pogróżki, Grześ poszedł po gru-
 szki. Jak przybędzie dudarz, obiad mu tu dasz. Oto
 jeź, czy go zjesz? Woda w rurze płynie na róże.
 Długo-ż żył nasz historyk Długosz? Połóż się duszko
 na łóżko, tam masz poduszkę, przykryj swe uszko.
 On używa wiele warzywa. Twa-ż to twarz na tym
 portrecie? Włóż kożuch pod korzec i zajężdżaj przed
 dworzec. Nie bądź żądny, ale rządny. Chłopiec to nie
 duży, a wszystkich już durzy (durny). Dobrze to roz-
 waż, co każe pan wasz. Jak przyjdzie tokarz, zaraz
 mu to zrobić każ. Nie wierzy, że pożar wszczął się
 na wieży. Dobrze polem rządź, i weześniej zaczynaj
 żać. Robi pożyczki, a kupuje porzeczki. Dziecko! ten
 papier rzucić, nie trzeba go żuć. Bierz na głowę kape-
 lusz i do ogrodu bież. Ona bardzo się trwoży i drzwi
 nie otworzy. Niedźwiedź łapę liże i tańcuje podług
 gry na lirze. Widać zaraz, że o czems marzą, bo pi-
 sząc, ciągle mażą. Okręt może jutro popłynąć na
 morze. Nie martw się i nie mórz głodem, bo to zdro-
 wiu szkodzi.

Do dzieci na zakończenie.

Ukończyście dzieci gramatykę! a pamiętacież, rozumiecież wszystko, co się w niej zawiera? macież ją całą w swęj główce?—Oj! nie. Więc powtarzajcież teraz — a powtarzajcie raz po raz tak długo, dopóki nie będziecie zdolne w każdej chwili i na każde z pytań, mieszczących się w téj małej gramatyce, odpowiedzieć sposobem wyrywkowym. Przewracajcież korzystnie, dzieci miłe, kartki gramatyki *kursu pierwszego*, a ja skreśliwszy tymczasem, dostarczę wam kursu drugiego, który, oby tylko był odpowiednim pojęciu waszemu.

Autorka.

Spis rozdziałów.

	Stronica.
Odezwa ogólna	I
„ do dzieci	IV
Wstęp	1
Części mowy odmienne	
Rzeczownik	4
Przymiotnik	11
Liczebnik	17
Zaimek	19
Słowo	25
Imiesłów	39
Części mowy nieodmienne	
Przysłówek	41
Przyimek	43
Spójnik	44
Wykrzyknik	44
Znaki pisarskie	47
Pisownia czyli ortografia	47
Do dzieci na zakończenie	I

II-6741

alc. 9/56k.

II

6753